

М. Ю. Лермонтов

ВТІКАЧ

Гарун тікав, як лань тікає,
бистріш, як заєць від орла.
Він з бойовища біг в одчаю,
де кров братів його текла.
Там батько впав, і з ним два брати
на закривавленім лану,
у порох, під ворожі п'яти,
скидили голову буйну.
І кров тече, і просить месті,
але Гарун в ту жасну мить
позбувся сорому і честі,
рушницю кинув і біжить.

Сховався день. Туманні хвилі
лягли кругом на гірнім схилі,
немов прозірчастий завій.
Зі сходу холодом війнуло,
і срібний місяць над аулом
засяв у темряві нічній.
Знесилений від спраги й втоми,
з обличчя стерши піт і кров,
Гарун в п'ятні до місць знайомих
ніким не бачений прийшов.
Серед мовчання й супокою
аул свій рідний бачить він.
Він повернувся з поля бою
живий додому сам - один!
І він до саклі поспішає,
де вогник у вікні мигає.
Відвівши дух, як тільки зміг,
Гарун ступив через поріг.
Молись він звав Селіма другом,
Селім прибульця не впізнав,
вн, змучений вогнем недуги,
самітний, мовчки умирав.
— Аллах з тобою, друже милий,

він світлим ангелам своїм
звелить тобі надати сили ...
— Новини є? — спитав Селім,
піднявши через силу вії,
і блиснув зір вогнем надії,
і він підвівся, й кров бійця
заграла знову в час кінця.
— Два дні ми билися в долині,
мій батько впав, брати за ним,
і сам - один тікав в пустині
я, гнаний ворогом страшним.
З побитими у кров ногами,
між гострих скель і чагарів,
я йшов незаними стежками,
слідами вепрів і вовків.
Черкеси гинуть ... Ворог всюди!
Прийми мене, о друже мій,
і я привіт гостинний твій
до гроба згадувати буду! —
Та мруший так відповідав:
— Іди, негідний, геть від мене,
лякливим зрадникам злиденним
притулку зроду я не дав! —
І сорому, і муки повний,
без гніву стерпівши докір,
Гарун, похилий і безмовний,
покинув негостинний двір.
І другу саклю він побачив
і раптом зупинився знов,
і солодко заграла кров,
немов цілунок вуст гарячих
торкнувся до його чола,
і наче знову віджила
його душа ... І серед ночі,
здалося, полум'яні очі
мов зірка глянули ясна.

І він подумав: „Тут вона ...
Мене кохає і сумує...“
І хоче увійти, і чує
знайому пісню давніх днів,
і враз Гарун пополотнів.

— Місяць ясний
пливе над горою,
і прагне до бою
джигіт молодий.
Рушницю джигіт набива,
а дівчина пісню співа:
„Мій любий, сміліше,
на долю здавайся,
на схід уклоняйся,
пророку звіряйся,
будь славі вірніший.
Хто зрадить вітчизну
в час бою кривавий,
той рано чи пізно
загине без слави,
дощі його ран не обмийють
і звіри кісток не заривють...
Місяць ясний
пливе над горою,
і прагне до бою
джигіт молодий“.

Схиливши голову, з ганьбою
Гарун відходить геть мерщій,
і сльози сорому порою
на груди скочуються з вій.
Та ось вже перед ним біліє
від бур похилий рідний дім,
І знов осмілений, в надії
Гарун спинився перед ним.
Немало молитов гарячих,
напевно, там до неба йде!..

За сином сива мати плаче,
та не самого сина жде...
— Магусю, привітайсь до мене!
Я твій Гарун, молодший син.
Я спід ворожих куль шалених

Прийшов сюди! — Один? —

Один!

— А де брати і батько? — Впали!
Схилились голови буйні,
а душі ангели забрали!..
— А ти за них помстився? — Ні!
Та я побіг стрілою в гори,
забувши меч в чужім краю,
аби твоє втишити горе
і обсушить сльозу твою! —
— Мовчи, мовчи! Гяур лукавий!
Ти втік ганебно з поля слави,
То йди собі, живи один!
Бо соромом твоєї втечі
я не зганьблю роки старечі...
Ти боягуз — мені не син! —
Замовкло слово відмовляння,
і все навкруг повито сном.
Прокльони, стогони, благання
лунали довго під вікном.
І зганьблене життя прокляте
удар кинджала припинив.
Уранці подивилась мати...
і відвернулась без слів.

І всіми знехтуване тіло
ніхто в землі не поховав,
і кров із рани почорнілу
з гарчанням хатній пес лизав.
Над тілом кинутим, холодним
глумилось кожне дитинча.
Лишилися в спогаді народнім
ганьба й загибель втікача.
Душа його з очей пророка
в страху тікає завжди річ,
і тінь його в горах високих
понині бродить в темну ніч.
І під вікном уранці рано
благання чути втікача...
Та ось лунає вірш Корана —
і він тікає в млу тумана,
як втік раніше від меча.

Переклала

Наталя Забіла

Н. Стародумов

КОМБРИГ

М. В. ФРУНЗЕ В СЕРЕДНІЙ АЗІЇ

В роки громадянської війни серед командирів часто казали, що Фрунзе народився під щасливою зіркою, що йому щастить. Справді, всі військові операції, якими керував Фрунзе, кінчались розгромом ворога, хто б він не був — білогвардійці, інтервенти чи перші й другі разом.

Такі успіхи не можна, певна річ, приписати якомусь особливому щастю! Ні! М. В. Фрунзе перемагав тому, що він був справжнім полководцем, який об'єднав в собі властивість військового керівника, стратега і вождя-політика. Ці властивості, разом із стійкістю та непримиренністю лєнінця-сталінця, разом з глибоким та проникливим розумом, давали тов. Фрунзе можливість правильно розбиратися навіть у таких складних обставинах боротьби, яка була свого часу в Середній Азії. Властивості тов. Фрунзе давали йому можливість зрозуміти специфічні й складні форми класової боротьби та політичні обставини, які склалися у Середній Азії.

М. В. Фрунзе був посланий нашою партією у Середню Азію у вересні 1919 року — після того, як під його проводом були розгромлені армії Колчака в Сибіру та козачі банди отамана Дутова під Оренбургом.

Разом з тов. Фрунзе партія командирувала у Середню Азію і його бойового соратника по колчаківському фронту В. В. Куйбишева.

Фрунзе й Куйбишев прибули у Середню Азію, коли класова боротьба мала особливо гострий та складний характер.

В Бухарі і Фергані ще лютували зграї басмачів Ахунджана, Мадамін-бека і бухарського еміра. У Закаспії господарювали білогвардійські банди і полчища генерала Денікіна, яких англійські інтервенти щедро постачали гарматами та кулеметами. У Хиві орудували зграї Джунаїд-Хана.

Прибувши в Туркестан, М. В. Фрунзе завдяки сталінському розумінню лєнінської національної політики нашої партії і своїй проникливості перший дав політичне обґрунтування потреби створення національних частин. Він ясно усвідомив, що для успішного завершення боротьби з басмачеством та

змінення радянської влади треба використати допомогу трудячого населення.

Він писав:

„Національні формування для нас — не порожня забавка, не гра для задоволення національного самолюбства окремих народів Союзу. Це серйозне завдання, що випливає з усього характеру нашої держави та визначається основними принципами нашої внутрішньої й міжнародної національної політики. Будувати армії інакше ми не можемо. Тому республіки мають право жадати від нас утворення таких частин, які б цілком та повністю задовольняли всі сучасні бойові вимоги. Такими і ніякими іншими мусять бути наші національні частини“.

З прибуттям у Ташкент тт. Фрунзе і Куйбишева почалася гарячкова робота.

Маючи надзвичайні організаторські здібності, будучи талановитим оперативним працівником, стратегом і полководцем, М. В. Фрунзе, крім того, дуже добре знав мирне і бойове життя армії і всю непорядкованість радянського апарату того часу.

Він почав з усування всіх старих хиб і перетворення апарату влади, нещадно викорінюючи всі, що попримазувалися, авантюристичні елементи, заводячи суворий революційний порядок та дисципліну в частинах Червоної Армії.

Під його безпосереднім проводом була проведена повна реорганізація частин Туркестанського фронту. Частини військ Закаспійського фронту були зведені в 1-шу стрілецьку дивізію, Ферганського фронту — в 2-гу, Семиреченського фронту — у 3-ю. Кінні частини утворили 1-шу та 3-ю кав. дивізії.

Основні зусилля були скеровані на виживання партизанщини, на посилення впливу партії більшовиків на всіх ділянках боротьби та будування молодой країни Рад.

Населення хутко відчуло і зрозуміло наслідки лєнінського курсу радянської влади, що провадив Фрунзе, і почало тягтися до неї. Ватажки басмачьких зграй, зрозумівши це, почали здаватися (Мадамін-бек, Монстров, Хамдам та інші).

В оцій тяжкій напруженій боротьбі М. В. Фрунзе допомагав В. В. Куйбишев, який був так само популярний, як і тов. Фрунзе, серед бійців та трудящих Середньої Азії. Він разом з Фрунзе керував будівництвом радянської влади, боротьбою з басмачами. Вони разом проводили безсонні ночі у штабі, схилившись над картою. В. В. Куйбишев особисто одвідував частини, сам не раз беручи участь в бойових діях, запалюючи бойців.

Не раз М. В. Фрунзе наражався на небезпеку, та не зважаючи на це, завжди розв'язував справи особисто. Ті, хто знав тов. Фрунзе, хто бачив його добрі спокійні очі, хто працював під його особистим проводом, були зачаровані ним.

Мені довелося бачитися з М. В. Фрунзе двічі, коли я був

начальником авіації туркестанської армії. У цей час стався такий факт.

На бік радянської влади перейшов курбаші Ахунджан, колишній ватажок басмацького загону. Він був призначений командиром Узбецького полку.

Реввійськрада Туркфронта дала наказ перекинути полк під Ташкент у табори, для переформування.

Ахунджан відмовився виконати цей наказ, заявивши :

— Я не хочу покидати Андіжана. Наші родини залишаться без охорони! Полк лишається тут.

Про це дали знати М. В. Фрунзе, який у цей час їхав із Закаспія у Ташкент. Змінивши маршрут, М. В. Фрунзе приїхав у Андіжан. У його вагоні була влаштована нарада.

Коли командири з'явилися, М. В. Фрунзе, окинувши поглядом присутніх, заявив :

— Ми мусимо ізолювати хвору частину полку від здорової, перевірити склад полку, запеклих басмачів роззброїти. Очистивши таким чином полк, у своїй основі по соціальному складу здоровий, дисциплінувати, дати йому добру військову і, особливо, політичну виучку.

Довіряти Ахунджану було безглуздя. Він уже двічі переходив на наш бік і тікав знову. Переведення полку в Ташкент мало послужити перевіркою щирості наміру Ахунджана служити радянській владі.

На випадок відмови, Ахунджана і його командирів ухвалено було роззброїти.

— Ніхто не заперечує? — спитав Фрунзе присутніх на нараді. І тут же розпорядився викликати Ахунджана та його командирів на нараду.

Ахунджан прийшов з чотирнадцятьма озброєними курбаші. Дивлячись на Ахунджана, що сидів напроти, Фрунзе спитав :

— Ахунджан, Реввійськрада ухвалила, щоб твій полк виїшов у Ташкент. Чому ти не коришся наказам Реввійськради ?

Ахунджан збентежено відповів :

— Я не хочу, мої командири та аскери (солдати) також не бажають покидати Андіжан ! Це наше місто, ми тут живемо ! Фрунзе тоном наказу сказав :

— Полк мусить вийти в Ташкент. Він буде переформований і почне таборіві військові зайняття. Полк у своєму нинішньому складі недисциплінований і небоєздатний ! Як командуючий фронтом, я вимагаю негайно виконати наказ.

— Я не піду, — скрикнув Ахунджан, схопившись з місця. Я вже сказав !

— Гаразд ! Реввійськрада ухвалила на випадок відмови виконати наказ — полк роззброїти. Здавай зброю !

Ахунджан, люто блиснувши очима, хутко вихопив маузер і наставив його у груди Фрунзе. М. В. Фрунзе спокійно стояв з простягнутою вперед рукою і дивився на Ахунджана.

Ахунджан не витримав спокійного погляду Фрунзе і різко кинув маузер на стіл. Слідом за Ахунджаном на стіл поклали свої револьвери і інші курбаші.

Особливо яскраво організаторські здібності, талант стратега та блискучого пролетарського полководства М. В. Фрунзе виявилися у підготовці та переведенні операції по розгрому армії бухарського еміра у серпні—вересні 1920 року.

Після Жовтневої революції емір та його чиновники, побачивши, що дні їхнього панування минаються, починають лагодитися до боротьби з радянською владою.

Надіючись на допомогу Англії, емір почав свою ворожу роботу. Мулли в мечетях виголошують запальні промови, закликаючи темне, фанатично настроєне населення до „священної війни“ проти руських. Уряд проводить примусову мобілізацію в армію, вербує „добровільців“, обіцяючи їм командні пости.

Населення Бухари стогнало під тягарем надмірних податків і безмежного свавілля та насильства бухарських чиновників. Всілякі прояви незадоволення та протестів придушувалося нещадно. Населення, що не бажало скоритися наказові про мобілізацію та боялося переслідувань з боку емірських чиновників, тікало углиб бухарських степів та в гори.

Виконуючи свій обов'язок, радянська влада на заклик трудящих Бухари, рушила червоні полки під проводом випробуваного полководця лєнінця-сталінця М. В. Фрунзе, щоб допомогти у боротьбі з деспотизмом еміра.

На початку серпня 1920 року М. В. Фрунзе приїхав у Самарканд. Обізнавшись з усіма обставинами, він організував збирання відомостей та донесінь про сили ворога.

Згідно з даними розвідного відділу штабу наших військ було видно, що емір може виставити проти нас до 100.000 чоловіка з 50.000 гвинтівок та що регулярна армія еміра складається з 8—10 тисяч багнетів, 7—8 тисяч шабель при 100 гарматах.

— Наші сили? — спитав Фрунзе командуючого групою.

— До 7 тисяч багнетів і 3 тисяч шабель при 35 легких, 5 важких гарматах, 5 бронепоездах, 11 літаках.

— Це, безперечно, мало, але...

М. В. Фрунзе знав, що обстановка у Бухарі складалася на нашу користь, співчуття повсталого народу на нашому боці, допомога нашим військам забезпечена, а це далеко більше важить, ніж прості арифметичні підрахунки.

Фрунзе підвівся.

— Товариші! — звернувся він до присутніх командирів. — Наказ треба виконати точно. Вночі проти 29-го ми починаємо активні дії.

Бойові дії самаркандсько-бухарської групи почалися і провадилися за планом, розробленим персонально тов. Фрунзе.

Червоні полки блискуче виконали поставлене перед ними М. В. Фрунзе завдання. Армія еміра бухарського розсипалася від перших ударів Червоної Армії. Туркестан назавжди став радянським.

У той же час, як М. В. Фрунзе завершував розгром емірського війська, ЦК партії виносить ухвалу:

„Зважаючи на успіхи Врангеля та тривогу на Кубані, треба визнати, що врангелівський фронт має величезне цілком самостійне значення, виділити його, як самостійний фронт. Доручити товаришу Сталіну сформувати Реввійськраду“.

Командуючим фронтом був призначений М. В. Фрунзе.

Харків, 1941 р.

Іван Чумаченко

СЕСТРА

Перейти б ще доріг небагато,
Та й в Посулля, бо справді пора
Взяти руку твою й проказати
Непроказане слово — сестра.

Сльози зустрічі радісні втерши,
Вийти б в сад нам, хороша моя,
Де учились ходити, де вперше
Переймали пісні солов'я.

Де обох научала нас мати,
Щоб у дружбі ми мирно жили
І за руку водила купати
У завітчану заводь Сули.

Чи усе пригадаю й побачу?
Ні, відносить дитинство Сула.
Лиш усмішку веселу дитячу
Ти, як згадку про все, зберегла.

Стоїмо ми вже мужні з тобою
Пісня повідлю йде з далини
І пливуть до Дніпра за водою
Навантажені баржі й човни.

Підем, сестро, в поля золотисті
І з Сули поливати сади,—
Хай пливуть до великого міста,
Нами зрошені, теплі плоди.

А як ввійде у сад наш тривога,
Вдарять грози у рідний наш дім,
Із полком у далеку дорогу,
Моя сестро кохана, ходім!

І в бою, в димовому тумані,
Із спокійним і ніжним лицем
Нахились над упавшим од рани
В перетоптані трави бійцем.

Будем поруч в боях виступати.
То — найкраща для мене пора:
Тебе будуть усі називати
Непроказаним словом — сестра.

Брест, 1940 р.

Леонід Топчий

З ОЗЕРА ХАСАН

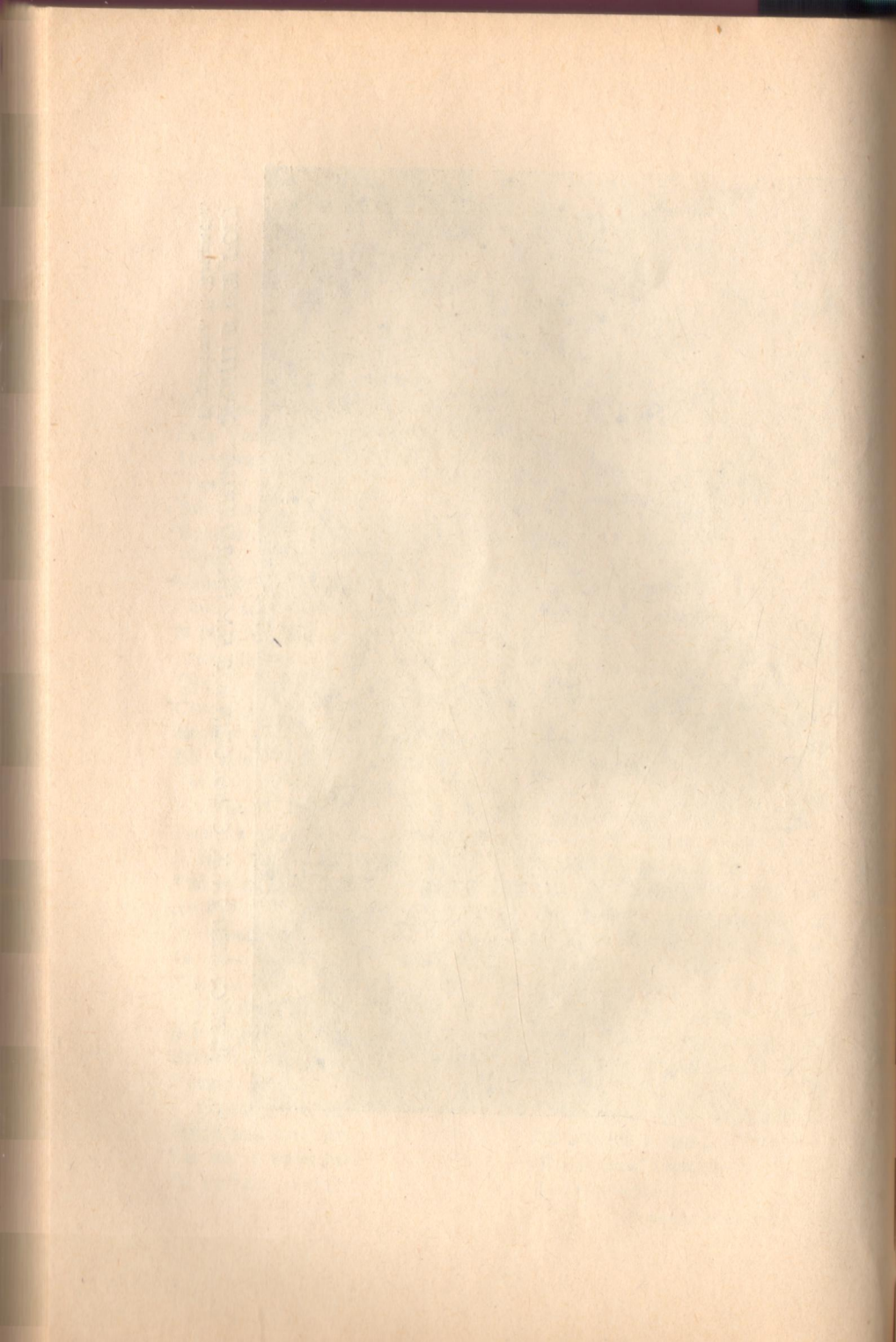
Відгрімилі битви.
Біль утих від ран.
Повертався хлопець
З озера Хасан.
Вийшов із вагона...
Рушив до села.
Через гай додому
Близько відсіля.
Гарно мандрувати
В рідному краю.
Запашним повітрям
Дихати в гаю.
Скоро путь - дорога
Хлопця привела
До рідної хати,
Що в кінці села.
У вікно він стука —
Тишина німа.
В хату він заходить —
Там людей нема.
До сусід іде він,
До товаришів.
Та нема нікого,
Жодної душі.
Тут йому назустріч
Дід старий іде,
Втішно бороною
Вулицю мете.
— Здрастуйте, дідусю!
Жити вам сто літ.
Що це за причина?
Де подівсь нарід?

— А хіба не знаєш?
День сьогодні той,
В котрий має бути
Гостем в нас герой.
Парубки тутешні
Всі — богатирі,
А у нього сила —
І не говори.
Якось аж дванадцять
На одного йшли,
Та від його шаблі
Покотом лягли.
А який він гарний
Присягнуся я —
По красі з тобою
Зовсім не рівня.
Зустрічать рішили
Всім селом іти,
От тому й не можна
Ні душі знайти.
Я ж відстав, бач, трохи
І тобі б сказав,
Коли хочеш, разом
Підем на вокзал.
Хочеш чи не схочеш,
Й сам я дотягнусь,
Може хоч останнім
Гостя подивлюсь.
— Так дивіться ж першим!
Гість отой, я сам...
Повертався хлопець
З озера Хасан.

Переклав Фе́офан Скляр.

Й. В. СТАЛІН ТА К. Є. ВОРОШИЛОВ НА ПІВДЕННОМУ ФРОНТІ В 1920 РОЦІ
Рисунок худ. П. Васи́льєва.

Володимир Кузьміч

ГОЛУБ'ЯТНИК ЛЯХНО

ОПОВІДАННЯ

1

Його можна було бачити на широкому Тахтаулівському полі, що починалося зразу за залізничною колією, за густим плетивом рейок Київського вокзалу.

Ліворуч лежала славетна Шведська могила. З її піщаного урвища ледве видався старенький паровозик, тягнучи зграйку полинялих червоних вагонів, що сумно цокали своїми колісми по розхитаних рейках. Праворуч розбігалися полтавські степи, повиті мрійною сонячною млою, а Ляхно, захоплений своєю справою, ні на що не звертав уваги і, підхопивши довжелезну жердину, висвистував з таким завзяттям, що іноді заглушав гудіння паровоза.

Над ним сполохано кружляли потомлені срібнокрилі голуби, намагаючись злетіти додолу, щоб відпочити від довгого літання. Коли паровоз припинив своє безсиле гудіння і на-решті витяг із прокóпу свої вагони, стало добре чути шелест крил і клекіт птахів.

Мотористи і льотчик Лісовський реготали. Вони мали Ляхно за мало серйозну людину саме через його голубник, який він завів ще з квітня тут таки, на Тахтаулівському полі. Відколи авіапарк з двома „літаючими домовинами“ спинився в Полтаві і відколи брак запасних частин та бензину прику-вав червоних авіаторів до цього імпровізованого аеродрому, відтоді поважний Ляхно зіпсувався через голубів.

Спочатку йому прощали нікчемне заняття (може хлопець згадує своє дитинство?), але коли свист та гук перетвори-лися на щоденні концерти, навіть колишні друзі Ляхна Гаврила перестали з ним приятелювати. За інших часів, можливо, і простили б йому марнування часу, але тепер, коли Денікін з усієї сили намагався здобути Полтаву і застряг біля неї на цілий місяць, коли на відстані сорока кілометрів розляглися фронтові пасма, час бойової людини треба використовувати інакше.

На південь від Полтави, в Карлівці вибухнув артилерій-ський sklep із снарядами. Вночі Полтава сколихнулась, не-

мов від землетрусу; висока завіса страшної пожежі знялася за далекими гаями та річками. Глухий невдоволений гуркіт долинув до полтавчан і створив тривожний настрій. Тьмянний червоний дим слався над ланами за сорок п'ять кілометрів від Полтави, і його іноді розтинав сполох нового вибуху.

— П'ятдесят тисяч снарядів зірвалося,— мовив Лісовський, слухаючи безперестанну гуркотняву, що оглушала всю округу.

— Бензину... Бензину! Ех, коли б нам у бій!—вистукувало серце кожного робітника Полтавського авіапарку, ПАПи, як називали його скорочено.

Ляхно стояв поруч з Лісовським і нашорошено вглядався в чорний морок ночі, розпанаханий загравною далекою гуркітливою пожежі.

Другого дня від штабу Полтавського „укріпленого району“ (наші газети закликали перетворити Полтаву на „український Верден“) прийшов наказ: передати голубник Ляхна курсантам командних курсів 7-ої Володимирської дивізії, що героїчно стримувала натиск ворога з боку Харкова біля Коломака та Іскрівки.

Лісовський зрадів. Нарешті примусять Ляхна порозумнішати. Голубів використають на голубиній почті.

Ляхно спалахнув:— А хіба я сам не можу їх використати в польоті?

— Ти ж льотчик-розвідач,—зняв його на посміх Лісовський.— Нащо тобі голуби, коли ти власними очима більше побачиш?

— Зате мої голуби швидше літають. А це в бою багато важить! От побачиш, коли згодишся взяти на борт літака мого голуба.

— Я вже знатиму, що робити з твоїм голубом,—і Лісовський хитро підморгнув мотористам.

Виконуючи наказ, начальство „ПАПи“ передало голубник курсантам-володимирцям. Але трапилося те, що буває завжди в таких випадках: надвечір усі голуби повернулися назад туди, де вони народилися—на аеродром, і швидко поле знову заповнилося свистом завзятого голуб'ятника.

Лісовський з досади на товариша аж плюнув:

— Видно, цього вітрогона, невторопу виправить могила! Авіатор і голуб'ятник—як це може бути! Проміняти літака „Аврушку“ на голубів—ганьба, якої світ не бачив!

— Аврушка, аврушка,—буркотів біля голубника Ляхно, ехидно поглядаючи у бік безробітних літаків „Авро“,—а як бензину нема для Гаврюшки?

І знову над Тахтаулівським полем чулися посвисти „невторопи, дуругона, гультяя“. Голуби зривалися білими бризками у вечірне небо і шугали там, вивчаючи місцевість. Вони облітали широкими колами околиці міста, не гублячи однак тієї червоної цятки, що майоріла на даху голубника.

Ляхно дістав олійної фарби і щіткою вивів: „Голубник Святого Духа, народився 3 травня 1919 року“. Напис прикрасив голубник, і з того часу його називали оселею „Святого Духа“.

Ляхно плескав у долоні і іноді спинявся біля гнізда. Там поважно, з вихилясами, походжав „Святий Дух“, голуб високої постави з розумними тьмяно-фіолетовими очима, з грубим занадто довгим для голуба дзьобом і чудовими сиво-блакитними плямами на крилах.

— Ой, і голуб же в тебе — красунь і богатир, — сказав якось Лісовський, шукаючи розваги. — Нащо ти його ховаєш?

— Завтра має відбутися весілля, — сказав Ляхно і показав на друге гніздо, де за дерев'яними ґратами сиділа сумирна принадна голубка з породи чайок. Вона була маленька проти голуба і здавалася негарною, коли погляд людини переходив з яскравих фарб голуба на скромне пір'я білої голубки. Але весілля не відбулося. Того ж дня парк одержав бензин.

Льотчики кинулись до машин. Ляхно теж прибіг радісно схвилюваний до свого „Гаврюшки“. Він прибіг з маленькою клітинкою, в якій сидів настовбурчений „Святий Дух“, напевно незадоволений, що його в найщасливіші години розлучили з парою. Він трохи бився крилами і намагався видертися з клітки, та дарма. Чайка лишилася в голубнику.

Коли б у ту мить не гурчали „Сальмсоні“, славнозвісні на той час мотори, то присутні напевне почули б густий трубний звук голуба, що нагадував далекий бій барабана. Згодом прийшов наказ від штабу „Червоного Вердена“ знятися всьому льотному складові в повітря і зробити розвідчі рейди в тилу Денікіна.

Лісовський натягав шкірянку і давав радісні для замлелих авіаторів накази:

— Товаришу Ляхно летіти на Карлівку та Конград, розвідати тили ворога, його резерви. — Сам Лісовський летів на Коломак — до воєначальників, що билися з загонами генерала Май-Маєвського.

Ляхно повторив наказ і, пом'явшись, простяг Лісовському маленький кошик із голубом: — Це мій Мамай для голубиної пошти. Візьми, може стане в пригоді.

Лісовський почервонів, хотів вилаятись, але Ляхно дивився на нього з такою щирістю, що образливі слова застигли на вустах Лісовського.

— Мої голуби заправлені депешниками; тобі залишається тільки написати записку і вкласти в депешник, — і Ляхно поклав кошик у корпус „Аврушки“.

Лісовський знизав плечима, та коли Ляхно відвернувся, прямуючи до своєї машини, він викинув кошика з голубом, многозначно підморгнувши мотористові Середі.

Середа зареготався. Тим часом Лісовський дав газ і виру-

лив на своєму „Авро“ на середину поля. Сизуватий димок знявся позаду, літачок пробіг якихось п'ятдесят метрів і опинився в повітрі. Він зробив коло над аеродромом і подався на схід у голубі безодні гарячого липневого дня.

Тоді Ляхно побачив в руках Середи свій кошик.

— Як, він не взяв?

— Ні. Казав засмажити на обід.

Ляхно аж присів з несподіванки. То оце йому відплачують, так за турботи? Ну, гаразд, побачимо, що він заспіває, коли поверне з повітряного рейду. І схопивши кошика, він кинув його в черво своєї, вже готової до старту машини.

2

Ляхно злетів над Полтавою і кинув погляд вниз на старовинне українське місто, розташоване на довжелезних горбах над рікою Ворскло. Полтава нагадала йому пасмо, покладене на землю. На його товстім відгалуженні височів старий манастир, оперезаний шанцями та спорудами нової „фортеці“. На цих спорудах працювали тисячі ченців, мобілізованих командуванням. Навколо манастирської гори крутилася залізниця і збігала в лісові урвища. Вона зникала коло Шведської могили, що лишилася на півночі за спиною льотчика. Залізниця нагадала йому тонку струну, намотану на пасмо.

На інших горбах, витягнених уздовж долини Ворскла, розташувалися маленькі, але принадні згори будиночки, укриті в зелені садів та парків. Ранішній туман піднімався над Полтавою і плів повільно, немов весільний серпанок. Він творив рельєф глибини, і тиха долина Ворскла немовби вкривалася прозорою пеленою.

Все місто розтяла головна Олександрівська вулиця і там, де вона вганялася в круглий сад, виривалася вгору гордовита колона з одноголовим золотим орлом, що тримав вінець. То був пам'ятник Петрової слави. Орел блискотів у промінні сонця і вабив до себе зір, як центр кількох чудово розпланованих вулиць, заплетених у зелений оксамит. Приємне почуття сповнило Ляхна, коли він ще раз подивився на красу людських споруд.

— Місто — сад! Маленький Київ! Невже ж він опиниться в руках ворога? — вихопилося в Ляхна.

А спереду тим часом послалися рівні степи, облямовані рамкою гайків та лісових посадок. Туди, в розлогі і безмежні краї, поспішали гурти людей. Вони розсіпалися одразу ж за межами міста, і ніхто б не сказав, дивлячись згори, що це йдуть на близький фронт — за тридцять, сорок кілометрів від Полтави — червоні піхотинці. Дрібними цятками вони зеленіли на шляхах і хутко ховалися позаду, бо „Гаврюшка“ летів упе-

ред з шаленою, як здавалося внизу, хуткістю — шістдесят кілометрів на годину.

За п'ять хвилин Полтава відсунулася в далину і, нап'явши на себе зелено-блакитний серпанок, ледве мріла на своїх горах. Ляхно зітхнув, подивився на свою красуню і більше не оглядався. Через десять хвилин — лінія фронту.

Пухнасті хмарочки диму здіймаються на півдні за сосновими лісами, за жовто-зеленою стрічкою сипучих пісків біля Карлівки. То горять хати, будови. Там десятий день кипить бойовище. За легким стрекотанням мотора з землі нічого не чути. А багато б дав Ляхно, щоб почути голоси глибини. Може б тоді, крім гуркоту гармат, долинуло щасливе щебетання соловейка і мирний гомін тихих сел, над якими тепер пролітає Ляхно.

Так ні ж! Усе живе ховається в сади, в гайки, у льохи, або і в клуні, немов з „Гаврюшки“ негайно впадуть бомби і розтрясуть з димом і попелом всі людські будови. Зачувши ріденькі посвисти куль, Ляхно догадався, що він у цій хвилині перетинає лінію фронту. Погляд униз — і сіра величезна пляма, подзьобана вулканічними ямами, спливає на очі.

— Карлівка! Місце вибуху артилерійського ешелону!

Від центру в усі боки йдуть рівноглибокі траншеї, прориті вибухом тисяч снарядів. Страшне віяло смерті розгорнулося тут. Воно зняло будинки з фундаментів і хмарою каміння та глинястої луски вкрило околиці. Воно зрізало дерева на прикорні, а далі від місця вибуху повалило всі садки та гаї.

Тепер трухлі обпалені стовбури дерев лежать, вказуючи кінцями в один бік, в центр вибуху. Так показують на магніт стрілки багатьох компасів. Високі обпалені вали лежать уздовж жахного віяла: то кинджальні змахи страшенної сили проклали їх. Лише з літака зрозумієш жах цієї картини. Біль виповняє груди Ляхна, і він скорботним поглядом веде по численних димках руїн.

Карлівка безнастанно димує, а за ці руїни, де попіл та сморід, іде бій. Як зламане ікло якогось страховища, чорніє круглий фундамент зваленої вибухом заводської труби Карлівського цукрового заводу.

В ямках лежать купки бійців. Це полтавчани, комуністичні полки залізничників та робітників.

Он, схований в ущелині заводських руїн, стирчить кулемет. Чи стріляє він, не чути і не видно. Не дізнаєшся про напругу піхотного бою з височини! Сунуть повільні малорухомі групи людей, повзуть і здається Ляхнові — наче граються люди у лови.

Фронт заляк на одному місці — і тільки окопи обох сторін розминаються своїми чудернацькими зламами. Він бере ручку на себе і заходить на височінь, намагаючись по найдрібніших ознаках угадати, хто ті люди в зелених сорочках

з маленькими списками в руках (то рушниці), що повільно і лінкувато повзуть по лану пшениці — червоні, чи білі? Ось від рою відокремилася якась постать і біжить до іншої, схованої за кущем у ярочку. Піднімає руку. Віддає честь! Це білі.

Видко по всьому: на червону Полтаву, „український Верден“, готується генеральний наступ. Он у ярах, раптово видко — дика дивізія... інгуші. Їм не солодко — від запалених хат б'ють червоні кулеметники, славні вихованці Полтавської школи. На сухому ґрунті знімаються хмарки пилу: там падають кулі. Уже не один чорний вершник ліг на шляху до Полтави; але вони все сунуть і сунуть з боку Конграда. У сонячній млі понад зритою снарядами колією залізниці, під захистом високого полотна, підходить велика кавалерійська частина.

— Ого, де вони беруться? — подумав Ляхно. — Не інакше, як готується нічний рейд дикої дивізії.

Льотчик починає робити кола за лінією фронту по близьких тилах і оглядати кожен яр та балку і примічати на око кількість свіжих сил. Тепер не випадкові кулі чешуть повітря. По „Гаврюшці“ б'ють кулемети. Раз-у-раз чути потрійні вистиви куль. В крилі з'являються дірочки, схожі на плями від дощових краплин. Тонко лускає зелене дзеркально-полаковане полотно. Тонкий тріск непокоїть Ляхна.

Рука його дрижить, коли він пише на масному папері:

„У балках біля Карлівки скупчено до двох тисяч шабелъ дикої дивізії...“

— Треба визначити, в яку точку фронту вони можуть вдарити з найбільшою вигодою для себе? Уздовж залізниці на Полтаву? Чи боковим рейдом по долині та ярах річки Орчик? — загадує собі Ляхно і починає вивчати широкий лісостеп, вкритий жаркими відпарами липневого дня.

Річка Орчик, руда з височини, отемрена вербами, облямована балками та ярками, лежить уздовж фронту від південного заходу на північний схід, прямуючи в бік Харкова, саме туди, де вже два тижні безперестанку киплять бої на підступах до Полтави, біля Коломака та Іскрівки.

Чи не туди ж полетять інгуші, щоб зайти в тил червоним героям, які відстоюють першу лінію полтавських нашвидку збудованих „фортів“? Ляхно знає, що над Коломаком літає Лісовський. Та чи прийде йому така гадка?

Що, якби самому пройти долиною Орчика і власним оком прогулятися по тих мрійних і задумливих западинах, над якими звиваються теплі спіралі вітрів та повітряних ям?

— Час у мене є! До ночі інгуші певно не рушать з місця, — Ляхно відставляє убік кошик, у якому вже затріпотів сизо-блакитними крилами „Святий Дух“. — Оповідення пішло пізніше.

І він кидає останній спостережливий погляд на широке поле бою.

Навколо палають хати і будови. Це рештки тієї величезної пожежі, яка три дні пожирала невелике місто. З важким почуттям на серці відривається Ляхно від цього видовища і полегшено зітхає, коли перед ним розгортаються пухнасті килими ланів. Від дерев падає оксамитова тінь. Ліричним спокоем сповнені води і трави на землі: ледь-ледь блисне річка за далекими гонами, а трави та пашня гойдаються нескінченними мирними хвилями зеленого моря.

Земля вабить до себе, притягає і наче просить забути про все, що колись було. І справді, Ляхнові здається, що нема ні війни, ні боїв, ні того згарища, де колись була Карлівка та її заводи. Ляхно знижує свого „Гаврюшку“ і починає прочісувати кожний гайок, заглядати у кожну балочку. Палає сонце в небі і барвить сонну землю прозорими тінями багатьох дрібних хмаринок. За хмаринками не видно далини. Якась грозова мла нависає над верхів'ям Орчика і перетворює плескатий світ у величезну повітряну кулю, посеред якої висить малесенька бабка — аероплан. Він летить над землею з її рівно вбитими, чисто виметеними шляхами та чепурними хатками.

— Е, а це що? — скрикнув сам до себе Ляхно і націлює апарат на залізницю, що лягла за ліском біля станції Коломак. Підозріла „гусінь“ суне по колії і притишує хід. Це товаровий поїзд. Ось він спинився і з вагонів висипають сотні людей.

Вони — як зерно, що раптом ожило і почало самостійний рух. Ого, та скільки їх! Чи бачив їх Лісовський? Навряд, бо на небі серед пір'ястих плям хмаринок непомітно ніякого літального апарату. Ляхно бере досада: мабуть Лісовський нашвидку оглянув район свого рейду і подався назад, не гадаючи, що за якусь годину серед поля, поблизу фронту, стане поїзд і вивантажить резервні частини.

Ляхно робить коло над малесеньким ляльковим паровозом, що димує білими клубами, милуючи погляд льотчика. Він жалкує, що в нього немає бомб, що він лише розвідач легесенького одномісцевого біпланчика.

По землі повзуть сірі тіні від хмар. Вони трохи маскують згори людей, та Ляхно не вперше літає над тими плямами, що розповзаються в усі боки, коли над ними з'являється літак. Солдати злякано тікають у ліс. Рої розсипаються, як дорожній пил. Люди стрибають один через одного, котяться по схилах колії і на всі заставки біжать геть.

Смішно спостерігати згори біг людей: кругла крапка одночасно випускає, мов амеба, дві тоненькі ніжки в обидва боки. Потім вони зникають і знову виникають на відстані кроку. Ось покинуті напризволяще кулемети, а ось повзуть в усі

боки, налякані панікою, коні, що вистрибують з вагонів за людьми.

Ляхно відходить у бік і пише на папірці:

„... На відстані двох кілометрів за Коломаком біля лісу вивантажується велика піхотна частина. В складі поїзда п'ять платформ з гарматами та зарядними ящиками. Чекайте дальших повідомлень.

Ляхно. 10.25 хвилин“.

„Мамай“, голуб, якого зрікся Лісовський, давно вже тишить себе надією, що його випустять на волю. Він стурбовано скребе дзьобом плетені стінки своєї хатинки. Та ось рука Ляхна вихоплює його із полону, а друга зачиняє дверцята, щоб не випустити „Святого Духа“. Льотчик всовує записку в депешник „Мамая“ і закриває шматком воску.

Мить—і Мамай у повітрі. Він злякано тріпоче крилами і, пірнувши вниз, в блакить, повертає на далекі пасма полтавських горбів.

Знов Ляхно над фронтом. О, це суворий і заклятий фронт! Згори видно, як дві ворожі армії заглибилися одна в одну рядами траншей і стали в страшній напрузі, не можучи спихнути одна одну.

На всю широчінь простяглися шанці. Лягли лінії телефонного зв'язку—а їх так добре видно з височини: світлі горбки—плямки, немов багато крапок біжать навпростець з одного кулеметного гнізда до другого. Вони утворюють дивний пейзаж, велич якого не пізнаєш, навіть виходивши ногами вздовж і впоперек.

Приглядається Ляхно до сплутаних ліній шляхів, стежок та тих дивовижних „телефонних крапок“, і тривога опановує його. З імли виповзають інгуші, насуваються долиною Орчик, знімають свій убивчий аркан над виступом фронту, зайнятим частинами Сьомої дивізії. А з іншого боку, від лісу, сунуть новоприбулі резерви піхоти.

Як оповістити своїх, що вони в лещатах, що в тил заходить Дика дивізія і може пошматувати „стрункий малюнок“ нервових вузлів военного зв'язку—усі risks, крапки, злами траншей і бетонні кола гарматних майданчиків—„українського Вердена“?

— Послати другу голубограму... вистежити, куди розгортається новоприбулий полк,—і Ляхно дає крутий віраж.

От за ліском, біля хутора, виростають з землі чорні кущики вибухів. Кущики миттю опадають і замість чорних віт на землі виникають ямки. Треба підійти та роздивитися: хто стріляє і на кого?

Ляхно веде літак, радіючи, що в денікінців немає зенітної артилерії. Тим часом над лісовим моріжком виростають білі

клуби шрапнелних димків. Вони стоять у повітрі і потім по-вільно, мов газові кульки, котяться убік.

— Як смішно дивитися на війну згори! — думає тим часом Ляхно. — Гра в м'ячик. Велике дитинство людини! Тільки чого так завзято стріляють унизу?

Лісок ближчає, виростає на очах. Уже вирізьблюється край лісу, осяяний золотою кулею сонця, і бачить Ляхно — на моріжку, між лініями окопів... темнозеленокрилий біплан.

— Чий він? — Притуливши бінокль до очей, Ляхно кам'яніє. Літак має обриси чогось знайомого. Важко тільки вгадати, що стоїть на крилах: червоні зірки, чи трикольорові кола, так блискотить літак проти сонця. Під корпусом літака лежить людина. Згори не видно її рухів, але Ляхно знає, що там іде шалена робота — підняти машину в повітря.

— Вони хочуть взяти його живцем! — міркує Ляхно, спостерігаючи, як зростають нові чорні „кущі“ вибухів над окопами червоних, і шрапнелні бавовняні клапті — над окопами білих.

Літак робить несподіване піке і примушує обидві сторони припинити обстріл. „Гаврюшка“ знижується і, як джміль, летить над аварійним літаком. З окопів вистрибують люди і стежать за божевільним. Що буде? Чи не сяде і цей, другий пілот поряд з першою, підбитою, мабуть, машиною, і чи не можна захопити їх разом?

Знаки, досі непомітні на тлі темнозеленого лаку, виростають в червоні зірки. Крик вихоплюється з грудей Ляхна:

— Це він, Лісовський!..

Націлившись гвинтом літака в ланцюжок білих, що ховаються за горбочками, повзли до „Аврушки“, Ляхно дає чергу куль. Кулемет, вмонтований в мотор, стріляє через гвинт, і три постаті притьомо застигають на землі.

„Гаврюшка“ виходить на височінь, і Ляхно кладе його у правий віраж. Потім він виймає олівець і пише:

„Т. Лісовський! негайно сповісти командирів сусідніх частин, що на вашій ділянці почато рішучий обхід позицій — від залізниці і з долини Орчик“.

Білий набитий піском лантушок з смужками на ньому і з чорною стрічкою на кінці (вимпел) полетів за борт літака. Лісовський відскочив: вимпел ледве не влучив йому в спину. Він схопив його і подався під корпус літака.

Тим часом Ляхно взяв писати друге сповіщення, адресоване в штаб. Потім вийняв з кошика „Святого Духа“.

— Лети ж, мій коханий, по допомогу! — Голуб розімняв крила і враз взяв напрям на Полтаву. Там, зажурена розлукою, чекала його голубка з породи чайок. Спробував Ляхно наздогнати його літаком: неможливо! „Святий Дух“ хутко збільшував відстань між собою і ним. Він, мов біла блискавка, пущена в долину, летів з хуткістю біля ста кілометрів на

годину. Недовго майоріли блискотливі змахи крил; на очах Ляхна птах зник у важкій задусі хмарно-плямистого дня.

— От голуб!.. Тепер я певен, що ти не потрапиш на снідання Лісовському,— сказав Ляхно і ковзнув у блакитну безодню, на дні якої лишився Лісовський, оточений з двох боків ворогами.

3

За хвилиниими сутичками з ворогом Ляхно не помітив, як з півдня наповзла густосиня з рудуватим відблиском хмара. Вона стиха підібралася до долини Орчика і без грому і блискавок повисла над стомленими спекою ланами, вкритими рисками окопів, кулеметних гнізд і де-не-де бетонних майданчиків.

Наближаючись, хмара росла в широчінь. Стежачи за землею і борячись за життя товариша, Ляхно не звернув уваги на загрозливе зростання її. Відколи „Святий Дух“ покинув кошик, хмара почала надиматися і спухати вгору.

Вона видулася грибом на височінь шести кілометрів і навіть пробилася до пір'ястих хмаринок у крижано-блакитній пустелі. Під баню цієї грозової хмари і потрапив Ляхно.

Хмара стала над бойовищем, як загроза льотчикові, як друг тим, хто побажає скористатися темрявою та зливою для наступу на супротивника. Щаслива тиша раптом змінилася шаленим поривом вітру. Шквал вхопив літачок і кинув вниз з такою силою, що центроплан заскрипів від напруги. Ляхно чекав удару об землю. Але повітря, будиши ворогом, робилося й захисником: воно стало подушкою і, немов пружина, відкинуло літак угору разом з тим вітром. Літак кружляв над окопами, немов божевільний.

— Тікати геть звідси,— поклав Ляхно і боязко глянув на густосиній ковпак з важкими брунатними прожилками, схожий на грандіозну брилу мрамору, завислу над головою.

— А Лісовський? А небезпека прориву? — і він повернув назад у глибини повітряного океану, над почорнілим дном якого поповзли сухі, не прибиті ще дощем смерчі.

Внизу пашило рвучкими ударами вітру. Над землею побігли димки,— не від снарядів, а від пилу, що набіг на „Аврешку“ і на хвилину сховав його. Лісовський лежав на землі і порпався під черевом літачка: він угвинчував у землю спіральні гвинти та прив'язував крила мотузом. Крила шалено гоїдалися.

— Ого, тепер не сядеш! Та й у Полтаву вертати пізно. Доведеться провести годину під грозовою хмарию.

Ляхно пригадав, що, власне кажучи, в грозу сідати небезпечно: заряджений позитивним зарядом аероплан, як тільки колеса торкнуться землі, зарядженої негативно, стане

жертвою грозового удару. Про Ляхна й казати нічого, йому смерть.

Пілотові зробилося страшно. На нього війнуло гострим запахом озону, і коротка, овальна, схожа на дирижабль, блискавка перетягла йому шлях. Він так і не зрозумів, що він побачив в цю мить: саму блискавку, чи її відбиття на стіні величезної хмарної печери, що розкрила велетенську свою пащу. Чекаючи грому, він кинув погляд навколо, на хмари, і на стовпи вітрів, що видерлися з пащі грозових печер і пішли по задимлений, закурений пилом землі.

Попереду грозової валки саяв блискучий білий бік освітленої сонцем високої хмари. Але він схопили губив своє саяво і темнішав, повільно опускаючись на землю і обертаючись у дощ. Вітер розривав його і він клубочився, розпачаний частими блискавками.

Аж тепер долетів до Ляхна грім, спершу м'який, лінкуватий і грайливий. Дивно було чути грім не над головою, а внизу; та не на це тепер звертав свою увагу червоний льотчик. Він з усіх сил уп'явся в штурвал, намагаючись тримати апарат в горизонтальному польоті, бо вітер рвав крила, штурхав в рулі, свистів у стоянах, тросах і нівечив машину. Ляхно налякався: машина виходила з покори і не слухалась рулів.

Піт полився з чола льотчикові — такої сили довелося прикласти, щоб утримати ручку в руках.

— Ой, „Сальмсоне“, не відмов, вивези, — благав Ляхно і оглянувся назад, щоб кинути останній погляд на далекі полтавські узгір'я, напівзатягнені жовтаво-сивою млою. Там ще палало сонце і важко ставало від різке протилежних картин — світла й п'тьми. Хмара залягала весь світ, і чорна грізна брила все нижче і нижче схилялася над згаслими ланами.

— Очі на землю! Стежити за нею. Не згубити орієнтації! — Ляхно знав, якою небезпекою загрожувало зникнення землі: він утратить почуття низу й гори і вріжеться крилами в ґрунт, як в бурю бідолашний птах, що не бачить нап'яму.

На землі тим часом все пішло, як і слід було сподіватися: з усіх кутків, з ярів виповзають білі і, радіючи млі, наближаються до літака Лісовського. Та он праворуч, освітлений саявом блискавиці, рушає в наступ ескадрон червоної кінноти. Перший вершник, уткнувши червоний прапор у стремено, вихопивши тонку сталеву рисочку шабляки, летить назустріч бурі. Ескадрон двома чорними хвилями котиться за ним. В серце пілотові стукає радість.

— Наші в атаку пішли! Молодці!

Справді, як не радіти на ритмічний льот коней, що хвилястими валами плывуть по степу, змітаючи на шляху заклаклі постаті людей, які досі лежали в окопах і довбали ворога пострілами гармат. Кінський вал котиться до Лісов-

ського. Знову він стає центром сутички. На нього прямує червоний командир і мабуть перший дістанеться до літака. Але з другого боку показуються вершники на білих конях; вони біжать ліском до машини навперейми червоним. Ось вони прочісують лісок, однак не звертають ярком до Лісовського. Ляхно бачить, як вони спиняються на узліссі, ніби піджидають, коли проїдуть червоні. Намір їх ясний. Це підготовка прориву для тисячної маси інгушів, отих самих, що їх рух Ляхно спостерігав ще під Карлівкою.

Червоні кіннотники не оглядаються назад; тим часом укритий курявою загін білих вихоплюється з ліска. Помічений лише роєм піхоти, що сидів у траншеї, він пролітає у них над головами і руйнує одну з ланок червоного фронту.

— Що робити?! Червону кінноту треба завернути назад, розкрити їм очі на маневр хитрого ворога.— Ляхно знає, що за першими козацькими загонами шугнуть у проривну щілину інгуші. А це значило—програти оборону Полтави. Треба братися за кулемет і йти на прямий божевільний удар. Тим часом шум боротьби може приверне увагу червоної кінноти.

Ляхно напружує всі свої сили, скеровуючи машину навперейми бурі. Земля вкривається темрявою, сірішає, губить свої фарби. Дощ зв'язує небо з землею довгими нитками і женеться за високою клубастою хмарию пилу. Вітер притискає Ляхна вниз і кидає як каменюку на голову кінноті, що несподівано з'явилась в імлі. Це вони—інгуші. Їх появу передбачав Ляхно, і ось вони справді тут, пливуть по степу, немов хвилі, розчісані вітром.

Та ось стрункі їх лави враз гублять лад і розповзаються. Загони міщаються, сотня, посаджена на білих коней, врізається в сотню чорнокінних, а чорнокінні в загін буланокінних. Чорні і білі вали кінноти стають сірими. Це запрацював кулемет на машині Ляхна.

Над землею шалений вітер—бурки інгушів злітають над головами, немов чорні крила важких воронів, що довго змахують ними, пробуючи і проте не маючи сили злетіти в повітря. Та паніка жене інгушів не назад, звідки вони прийшли, а вперед, на позиції червоних і, таким чином, немов надає їм додаткового поштовху в напрямі початкового прориву.

Ляхно дає повний газ своєму „Сальмсону“, щоб не спустити з очей ворога, але тут трапилось щось несподівано-дивне: тим часом як літак летить з усіх сил уперед, земля спід коліс одступає назад і стелеться густими чубами поточених пшеничних ланів.

— Господи, що сталося? Звідки в літака задній хід? Чого літак іде хвостом вперед?

Літак справді летить хвостом вперед, хоч мотори захлинаються у вогкому повітрі, тягнучи машину у протилежний бік.

Ляхно отямлюється. Все зрозуміло: хуткість грозowego

шквалу більша за хуткість слабого мотору „Сальмсон“. От і все. Що ж йому почати в таких умовах?

Він кидає погляд вниз на швидко землю і вгору та обік себе на хмари. Чорна баня хутко спускається на машину. Важкі, кольору дьогтю, клуби валяться згори величезними брилинами. Вони немов шиплять від ударів широких, сліпучо ясних блискавиць. Грім гучно стрясає земними просторами і глушить Ляхна. Грім згори, грім по боках і от новина: грім унизу!

Ляхно бачить, як на бетонний майданчик, що замигтівдесь в проваллі між хмарами, спадає сліпуча, синяста від напруги блискавиця. Мережа світлого ткання обплітає купку людей в чорних бурках і раптом згасає, лишивши непорушні тіла їх.

Блискавка спопелила людей. Чи не може вона влучити і в машину?

Тим часом її кидає в сікучий дощовий потік. Все зникає спереду, збоку і навіть унизу, на рятівній землі, яку ніяк не можна губити, як маяк поблизу рифів.

Сіра одноманітна запона лягає між Ляхном і світом.

Падає важкий шквалистий дощ на крила, притискає їх до землі. Гострі краплі б'ють в окуляри, до крові розтинають невідкритий кінчик носа, б'ють підборіддя і залітають за шию.

Морок стає навкруги. Колишня чорнота, що контрастно межувала з сонячними ланами, освітленими з хмарних колодязів, тепер зникає і, замість чорного неба і світлої землі, на всіх кінцях виднокругу — лише сіра млява одноманітна мла, без жодних смуг і без просвітів, по яких можна було б визначити, де небо, де земля.

— Аби тільки не зрадив мотор! — чіпляється за цю думку Ляхно, хоч і розуміє, що навряд чи це врятувало б його, коли б довелось зіткнутися з землею. Але літак таки ще в повітрі, мотор рівно вистукує, і тільки приглушені дощем гуркоти грому уривають його сумірне воркотання. Тоді нарешті Ляхно приймає рішення. Перше рішення, що спадає на думку, найкраще. Друге буде погане: воно спізниться!

— Вперед, проти грозового шквалу, з усіх сил літака!

І, вже не змінюючи режиму льоту, з однією напругою, з одним розворотом рулів, він починає летіти вперед на височині від двадцяти до сорока метрів. Земля просвічує крізь мережу важкого дощу і, орієнтуючись на неї, Ляхно виправляє крен свого літака.

Зараз тяжко сказати, хто швидший — літак, чи буря, нічого не видно в густому пронизливому чорнуватому тумані. І це краще; не так страшно, як тоді, коли машина на повних оборотах гвинта летить хвостом вперед.

А думки снують навколо того, що роблять тепер на аеродромі Полтавського авіапарку, чи відбилися червоні курсанти,

чи втримається під захистом бурі і туману Лісовський, чи почула Ляхнів кулемет кіннота і чи викрила вона обхідний маневр інгушів?

4

— Де я спинився?— питає себе Ляхно.— Над чиею територією?

Туманна завіса спадає з очей і все ясніше та ясніше вирізьблюються деталі земної поверхні. На обмиті лани лягає якесь невиразне розсіяне світло. Згори, крізь чудернацькі коридори, по ламаних ходах, пробивається світло сонця і, відбиваючись десятків разів, губить свою чистоту. Перше враження при погляді на ці коридори: згори текли велетенські річки по страшних горах і проточили печери, оповиті колами хмаринок.

Печери не тримаються і на очах обвалюються. Хмара хутко стягається, немов резина, і зменшується у своєму обсязі.

На землі багато дощових калюж. Калюжі круглі, з круговою обвідкою з піску, схожі на бублики. Ями від снарядів залиті водою. Отже, десь близько лінія фронту.

— Під час грози я летів вперед, значить, я на території білих!— міркує Ляхно і робить віраж. Вперше після багатьох страхів Ляхно відчуває полегшення: „Гаврюшка“ слухняно повертає ліворуч, і ось під крилом літака чиїсь порожні окопи.

— Хто ж їх покинув? Чи закінчився бій наших курсантів з Дикою дивізією? Чи живий Лісовський?— тривожиться Ляхно і розминає стомлені руки та заклаклі від скаженої напруги ноги.

В Ляхна вже немає сил. Коли б сісти на землю, або дістатися до свого рідного „ПАПи“—аеродрому Полтавського авіапарку?

Ляхно летить назад навздогін грозі, що грюкотить тепер над Полтавою, вбиваючи землю чавунними ударами. Нічого не бачить Ляхно, крім біло-сизого туману, який ховає в собі блискавиці й громовиці.

Не наздогнати Ляхнові грозі. Сонце щораз ширше та ширше заливає світ яскравим промінням. Знову сяйво, відбите грамуздом хмар, болюче коле очі, стомлені блискавицями. Знову земля виринає з півми, грайлива, цяцькована і причепурена, як ніколи досі.

— Ах, яка ж вона чудесна в таку хвилину! Чистим золотом грають колоски стиглої пшениці. Зеленавою оксамитною гладенькою вовною послалися освіжені вологою ліси. Заграла небесними фарбами на далеких гонах якась річка (дай же боже, щоб це був Орчик) і свіжо засяяли яруги та отави над балками.

І що найдивніше: просто під колесами літака спалахнула синьо-зелено-малинова райдуга. Вона вчепилася за невидні

якісь фантастичні ниточки і висить під колесами, не відстаючи і не поступаючи вперед. Райдуга стрибає по рештках хмаринок, то меншає обсягом, то більшає, западає кудись у глибину, накриваючи купки людей, що виринули на світло спід важкого простирала грози.

Ось вона стрибнула на якусь військову частину, оточила її своїм мінливим промінням. Ляхно вилаявся: в колі райдуги опинилися настовбурчені, наїжачені бурки, чорніші, ніж звичайно. Бурки не розлітаються від руху, вони обважніли від дощу і зв'язують рух людей, а люди точаться просто назустріч літакові і розтікаються обабіч.

— Так ось він, кінець бою!—зрадів Ляхно і тут усвідомив, що інгуші ні за ким не женуться, вони тікають. Та ще як! Кидають бурки і швидше, швидше вперед. Від кого ж тікають вони? Що за смішне питання! Ляхно знає, що тікають вони від червоних. Де вони тільки є?

Хвилина і—саяво сонця вириває з синього провалля вершників на конях різних мастей.

Райдуга захоплює кольористим колом кіннотників. На чолі їх мчить командир. Червоні прапори мають у чистім повітрі.

— Вперед, коли так!—і з останніх сил Ляхно повертає на інгушів. Закокотів кулемет.

Який же був подив Ляхна, коли, полюючи за останньою групою ворогів, він надібав на... покинутий аероплан Лісовського. Значить, протягом останньої години він летів на тому ж самому місці! Це було неймовірно, але все ж таки це було так. А де ж сам Лісовський? Ляхно спускається нижче.

Розбиті частини білих тікали, не зважаючи на літак Лісовського. Вони, як задурені, мчали просто на нього і, лише зіткнувшись з ним, завертали убік. А ось лави червоних навпростець прошивають кущі та рідколісся.

Лісовський врятований! Ляхно заходить на вітальне коло і радісно змахує крилами. За кілька хвилин він сів поруч з машиною Лісовського. Мокрий від дощу, але вже веселий і радий, Лісовський працював біля мотора. Йому таки скрутно довелося і, як він жалкував у свої найтяжчі хвилини, що так нерозважливо викинув з літака сивого голуба з його депешником!

Тепер райдуга висить не під літаком, а стоїть сторч, обрубана знизу, зайнявши півнеба, від Шведської могили до Полтави. Обидва аероплани стоять на Тахтаулівському полі, пошматовані боєм і грозою.

У штабі Ляхно довідався, що обидва голуби вчасно доставили його спостереження, завдяки чому були вжиті належні заходи, щоб знешкодити маневр білих. І відтоді вже ніхто не закидав йому, що він марнує свій час у нікчемних забавах.

Харків, січень 1941 р.

Павло Діброва

ХАЙ ВІЧНО СЛАВОЮ ЦВІТЕ!

Хто дав життя нам золоте,
Хай вічно славою цвіте!
Хто людству світ новий створив,
Хто волю славою укрив,
Моря і ріки підкорив,
Сади на півночі зростив,
В житті освічує всім шлях,—
Тому безсмертя у віках!

Він світить щастям із Кремля,
Народ на подвиг окриля,
Гартує з нас більшовиків,—
Нехай живе віки віків!

Він в серці кожного як клич!
Веде нас у красу сторіч.
І весь народ наш велича,
Людину з серцем Ільїча,
Він дав життя нам золоте,—
Хай вічно славою цвіте!

Харків, 1940 р.

Петро Дорошко

ВІЙСЬКОВА ДОБЛЕСТЬ В ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Свою історію український народ починав із зброєю в руках. Власне, не сам народ, що оселився на родючих берегах Дніпра, Десни і дрібніших річок, з власного бажання чи войовничого характеру свого взяв ту зброю до рук — ні, йому в тому не було потреби. На просторах широких степів, зігрітих південним сонцем, виростали соковиті трави — для худоби були необмежені пасовища; земля родила пшеницю і жито, багату городину; в річках množилась риба; в лісах водились звір і птиця, виростали і дозрівали дикі ягоди і плоди, в дупла старих дерев бджоли збирали запашний мед.

Всім цим наші прадіди безборонно могли користуватись і користувались. Отже, ці мирні трудовиті люди ні укладом життя, ні складом характеру не були воїнами, не йшли грабувати інші народи, скоріше вони самі могли стати об'єктом нападу для інших народів, заздрих на достатки рущичів...

І вони стали тим об'єктом.

Степові кочовники — печеніги і половці, а пізніше татари - ординці несподівано налітали на мирні села, грабували їх, забирали майно і худобу, а саме населення забирали в полон.

Щоб оборонити свою волю і незалежність, щоб захистити мирний труд і дати належну відсіч хижакам, український народ узяв зброю до рук, став на оборону своєї вітчизни.

З тих часів починаючи, вся історія українського народу пройшла в безперервній боротьбі. Це була вічна війна.

Озброєний народ уже не тільки захищав своє житло, свою землю, вітчизну, — він уже сам налітав на ворожі орди, відкидав їх далеко на південь, звільняв своїх полонених братів.

Ця боротьба все ширилась і розросталась. На багаті українські землі уже зазіхали не тільки татари та турки, а й польська шляхта — дуки, що стали відтоді одвічними ворогами українського народу.

Найзначчіші і найхарактерніші події з часів цієї боротьби оспівані в творчості українського народу, в думах та піснях історичних.

Думи та пісні складав сам народ, найчастіше в особі своїх співців - кобзарів. В думах і піснях цих розкривається душа народу - свободолюбця, його прагнення і жадання, його непримиренність до ворогів.

Кобзарі і бандуристи часто самі були учасниками козацьких походів і боїв, бо, як свідчать історичні документи, сліпих музиків приймали до

військової служби й давали їм платню нарівні з вояками. Своїми героїчними співами кобзарі підіймали бойовий дух війська, запалювали козаків, надавали сміливості у їхній безперервній боротьбі. Про те, яке значення було кобзарів, як агітаторів, свідчить документ семидесятих років XVIII століття, в якому сказано, що року 1711-го стято голови за поклик до боротьби з панством трьом бандуристам: „Прокопові Скрязі, Михайлові Сокового зятеві й Васи́леві Варченкові“.

В історичних думках та піснях українського народу оспівується не тільки козацьке і народне бойове життя, не тільки тріумф перемог, а й козацький та народний побут, непорушну товариську вірність козацьку,— такі думи „Про Хведора Безрідного“, „Про козака Голоту“... оспівується життя в неволі турецькій, тягар цієї неволі і смілива та розумна втеча з неї, також соціальна боротьба голоти з дугами і т. д.— думи „Про Самійла Кішку“, „Про Ганджу Андібера“ та інші.

Але найголовніше, що оспівано в усіх думках та піснях — це боротьба за загальні суспільні інтереси, безстрашність у боях за народну волю, за незалежність вітчизни.

Ще в колядках, які збереглися від княжих часів, оспівується сміливість воїнів, їх віра у свої сили, в перемогу над ворогом. Все це подається в порівняннях великої поетичної краси і сили. Слуги, себто воїни, звертаються до свого пана, себто князя, воеводи, „просяться вони у Невір-землю:

Пусти нас, пане, у Невір-землю
Пустимо стрілку, як грім по небу,
пустимось кіньми, як дрібен дощик,
блиснем шаблями, як сонце в хмарі!

Про часи княжих, „дружинних“ походів збереглось дуже мало пісень, а ті, що збереглися, не кажуть точно про якусь „подію конкретної боротьби— захист чи напад, але в піснях та думках, які оспівують часи боротьби з татарами та турками вже ясно вказуються і конкретні події і місцевість і особи.

Тут найчастіше оспівується одчайдушна безтурботність козацька, зневага до ворога, яка часто призводила до неволі, до полону турецького чи татарського.

Але й попавши в неволю, козак не зневіряється, він мріє повернутись „на тихі води, на ясні зорі, у край веселий, у мир хрищений“, себто на Україну, щоб потім далі боротись з її ворогами. Це яскраво оспівано в думі „Про Самійла Кішку“, про втечу його з козаками з турецької неволі.

В пісні про-козака Супруна, попавши в неволю, Супрун просить, щоб його вивели на Савур-могилу, він хоче глянути-подивитись на свою Україну...

А з тії могили видно всі країни,
сиз орел літає,
гей, стоїть військо, славне запорозьке
та як мак процвітає!

Козак-невольник не втратив надії, він бачить військо, він знає, що його брати прийдуть і розіб'ють ворога і визволять його, молодого, з неволі.

Зневага до ворога, вірність своєму краю і народові, відстоювання своїх

переконань і навіть помста над ворогом - переможцем, прекрасно в душі на-
родної іронії оспівані в дуже відомій пісні про Дмитра Вишневецького,
прозваного в народі Байдю, який уже висячи на гаку попросив „тугий
лучок і стрілок пучок“...

Ой, як стрілив — царя вцілив,
а царицю — в потилицю,
його доньку — в головоньку.

Так виступають у піснях та думках окремі особи, представники козацтва,
на яких лежав священний обов'язок захисників вітчизни і народу від во-
рогів.

Надзвичайно цікава з цього погляду дума про козака Голоту, про його
герця з татариним. Козак Голота, як каже і саме прізвище його, є пред-
ставник козацької маси, в думі, в жартівливо-іронічному тоні, оспівується
його одяг — на ньому і „постоли в'язові“ і „шапка бирка, зверху дірка,
травою пошита, вітром підбита ...“, але лихий татарин і на те позаздрив
і „за козаком Голотою ганяє“. Правда, у козака Голоти „ясенькая зброя“,
кінь вороний і сам він молодий; і „важить“ (розраховує) татарин на цю
поживу, але „козак Голота козацький звичай знає, — ой, на татарина скрива,
як вовк, поглядає ...“

Тут до речі якраз сказати, що козаки в ті часи (дума відноситься до
другої половини XVI століття), а також і пізніше, були дуже бідні на одяг,
та крім того вони підкреслено байдуже ставилися до свого убрання, але
надзвичайно і в першу чергу дбали за своє озброєння; це було своєрідне
змагання — добре озброєний козак звичайно був козаком бувалим, бо зброю
козаки здобували часто в боях, як трофеї.

Між козаком Голотою і татариним відбувається герць.

А ще ж ти між козаками не бував,
козацької каші не їдав,
і козацьких звичаїв не знав!

каже до татарина козак Голота і

без міри пороху підсипає,
татарину гостинця в груди посилає.
Ой, ще козак не примірівся,
а татарин ік лихий матері з коня покотився.

У другому варіанті цієї думи козак Голота не зразу вступає в бій
з татариним, він хоче розійтись миром і навіть тоді, коли татарин

Сердечного козака Голоту січе да рубає,
Голота нагайкою стріли отбиває ...

Коли ж татарин настирливо напосідає, тоді Голота убиває татарина і як
здобич забирає його багате убрання.

Найповніше і найбагатше у творчості українського народу відбилися
події, що розгорнулись у XVII столітті, події запеклої боротьби з поль-
ською шляхтою, час „якіз день - години зчиналися великі війни на Україні“. Ця
боротьба оспівана і в думках, і в героїчних піснях, і в глузливих
веснянках. Тут встають постаті героїчних ватажків, що повели за собою на-
род — Богдана Хмельницького, Кривоноса (Перебийноса), Нечая. Тут висту-

пає в повній своїй силі народ, голота, тут висміюється чванливе панство і його прислужники. Битва під Жовтими Водами, Корсунська битва, вигнання з України орендарів і їх хазяїв — шляхти, неповторно-сміливі походи Перебийноса, облога Збаража — все встає з повних переможного триумфу рядків пісень та дум:

Своєрідним заспівом до всього цього розділу у творчості українського народу звучить пісня:

Розлилися круті беріжечки, гей-гей, по роздолі,
пожурились славні козаченьки, гей-гей, у неволі.
Гей ви, хлопці, ви добрі молодці, гей, гей, не журіться,
посідлайте коні воронії, гей, гей, садовіться!
Та поїдем у чистее поле, гей, гей, у Варшаву,
та наберем червоної китайки, гей, гей, та на славу;
гей, щоб наша червона китайка, гей, гей, не злиняла,
та щоб наша козацькая слава, гей, гей, не пропала!
Гей, щоб наша червона китайка, гей, гей, червоніла,
а щоб наша козацькая слава, гей, гей, не змарніла!
Гей, у лузі червона калина, гей, гей, похилилася,
чогось наша славна Україна, гей, гей, засмутилася.
А ми ж тую червону калину, гей, гей, та піднімемо,
а ми ж тую славну Україну, гей, гей, та розвеселимо!

Здається, з цією прекрасною піснею піднявся народ і пішов на свого найлютішого ворога—польську шляхту. І вже нічим було не стримати це всенародне повстання, воно розросталось і ширилось, грізною хвилею котилося, змітаючи на своєму шляху фільварки і маєтки, загони, полки і армії польські. Народ, якому не сила було далі терпіти ярмо польської неволі, озброювався, чим міг, і йшов на поклик Хмельницького.

В думі „Корсунська битва“ оспівано початок цього славного повстання:

Ой, обозветься пан Хмельницький,
Отаман-батько Чигиринський:
„Гей, друзі, молодці,
Браття козаки запорожці!
Добре дбайте, барзо гадайте,
Із ляхами пиво варити зачинайте.
Лядський солод, козацька вода,
Лядські дрова, козацькі труда“.

Ой, з того пива
Зробили козаки з ляхами превеликеє диво.
Під городом Корсунем вони станом стали,
Під Стеблевом вони солод замочили;

Ще й пива не зварили,

А вже козаки Хмельницького з ляхами барзо посварили:

За ту бражку

Зчинили козаки з ляхами велику дражку;

За той молот

Зробили ляхи з козаками превеликий колот;

А за той незнатъ - який квас

Не одного ляха козак, як-би скурвого сина, за чуба стряс...

Богатирська сила, поєднала з величною мужністю і безмежною відвагою у піснях про ватажків повсталого народу, улюблених героїв народних—Перебийноса та Нечая. Цих доблесних рицарів народ опоетизував щедро з притаманною народній фантазії гіперболічністю. Ці образи встають у на-

родній поезії ідеальними звितяжцями, такими, якими хотів і прагнув бути кожен борець за волю вітчизни і народу.

У пісні про Перебийноса говориться :

Перебийніс водить немого —
Сім сот козаків з собою,
Рубає мечем голови з плечей,
А решту топить водою.
... Ой, та зависли ляшки, зависли,
Як чорна хмара на Вислі,
Ляськую славу загнав під лаву,
Сам бравий козак гуляє.
... Ой, чи бач, ляше, як козак пляше
На сивім коню горою :
Мушкетом бере, аж серце в'яне,
А лях від страху вмирає.

І вже зовсім у велетня виростає в народній пісні другий ватажок народний — Данило Нечай. Йому дають знати, що „їде ляшків сорок тисяч, тільки без одного“,

А молодий козак Нечай на тоє не дбає,
Та с кумою, с Хмельницькою, мед - вино кружає.

Він певен своєї сили, він зневажає ворога і йдучи в нерівний бій, каже :

„Ой, підтягай, малий хлопче, попруги ізтуга,—
Буде на ляхів, на тих панів велика потуга!“
Не вспів козак, та не вспів Нечай на коника спасти,
Як став ляхів, як став панків, як снопики, класти.
Не вспів козак, не вспів Нечай на коника сісти,
Як взяв ляшків, як став панків, як капусту, сікти.
Обернувся козак Нечай од брами до брами,
Виклав ляшків, виклав панків у чотири лави...
Ой, як гляне козак Нечай на правую руку,—
Не вискочить кінь козацький із лядського трупу.
Ой, як гляне козак Нечай та на ліве плече,—
За ним річка кровава, що й конем не втече...

Цієї пісні є дуже багато варіантів. У деяких з них, замість Нечая, оспівується Перебийніс, але історична подія ця відноситься до Нечая. Він був обложений великою силою поляків, і коли йому крикнули козаки : „Утікаймо, Нечаю!“ — він відповів : „Утікати ? Щоб то козак Нечай утікав ! Як можна славу свою козацькою під ноги топтати ?“ І він зо славою гине у бою ...

Боротьба з Польщею була найзапеклішою, вона і найбільше відбилась у народній творчості, як славні сторінки визвольних перемог.

Але ця боротьба не закінчується у XVII столітті, вона триває і далі, бо шляхта сподівається знову уярмити Україну, яка з'єдналась з народом Росії.

Ми можемо згадати двадцятий рік, що так безславно закінчився для поляків, можемо згадати і славні перемоги Червоної Армії у вересні 1939 року.

Ці події теж знайшли своїх співців у народі, про них складено багато пісень і ще більше буде складено звільненими народами Галичини, Гуцульщини, Північної Буковини.

Андрій Ключчя

РОЗМОВА ПРО ПОЕЗІЮ

Почнемо здалеку, а саме з теоретичного визначення, що ми розуміємо під терміном „майстер поезії“. Це питання зараз актуальне, бо деякі критики надто легковажно вживають такі визначення, як „талановитий і тонкий майстер“. Інколи до цього додають епітети „дозрілий“, „довершений“. Коли під цим терміном розуміти версифікаційну вправність того чи іншого поета, або ступінь цієї вправності, тоді може цей термін і доречний. Проте, очевидно, справа не тільки в версифікаційній вправності. А коли так, тоді зачіпається найактуальніше питання поезії, саме : визначення соціальної значимості того чи іншого поета, визначення того, як поет своєю творчістю виконує свою основну функцію — „водитель народа і народний слуга“. Терміном „майстер“ визначається міра впливу поета на читачівські маси, його пропагандистське значення. Як його твори виховують у читачів почуття радянського патріотизму, любові до Комуністичної партії, кличуть на боротьбу за побудову комунізму. Майстер — це значить провідний передовий поет. Майстер — це значить, що почуття нового є органічним для його творчості, бо „только содержание может быть истинным мерилом всякого поэта,— и гениального и просто даровитого“ (В. Белинский).

Розмову про книжку В. Свідзінського і треба починати саме з цього. Тут важлива не стільки позитивна, чи негативна оцінка того чи іншого вірша збірки, або навіть збірки в цілому, скільки розмова про тип поета, про його ставлення до проблем сучасності, словом про все те, що становить „злобу дня“ нашої літератури.

В збірці „Поезії“, виданій в 1940 році, зібрані поезії, датовані починаючи від 1922 року і поезії зовсім не датовані, очевидно останнього періоду творчості поета. Таким чином, збірка є по суті вибраними поезіями за 18 років. В ній Володимир Свідзінський, поет, що двадцять вісім років працює в поезії, відібрав те, найкраще, що на його думку, яскраво змальовує риси його поетичного обличчя. Друге : очевидно і те, що, видаючи збірку, поет мав на увазі сказати щось нове і важливе своєму читачеві, вплинути на його душу, себто виховувати його в потрібному поетові напрямку. Бо навіть пропаганда „нейтральних“, як у нас полюбують висловлюватись, поезій, є теж тенденційність. І цього забувати не слід.

В. Свідзінський поет-лірик. Він переважно оспівує свої особисті, інтимні почуття, оспівує пейзаж ; інколи в його творчості подибуємо поетичні жанрові малюнки.

Треба зробити маленький відступ, з тим, щоб більше не повертатися до

В порядку обговорення. *Редакція.*

цього, відступ про лірику. Деякі критики завжди, коли починається мова про лірику, і в Росії, і на Україні, зразу ж посилаються на слова В. В. Маяковського: „нам нужно поэтов хороших и разных“. Так, цілком вірно! Але ж не всяких! Бо ці люди навмисно забувають, що писав В. Маяковский в своєму невмирущому заповіті „Во весь голос“, про тих, „кто стихами льет из лейки, кто кропит набравши в рот“. З яким гнівом і сарказмом картас великий майстер радянської поезії таких поетів: „нет на прорву карантина, мандолинят из под стен: „тара - тина, тара - тина, тэнн“.

Наш лірик повинен оспівувати і в собі, в інтимних почуттях, нові соціалістичні якості цих почуттів, тоді його сугубо-індивідуальна тема стане темою народу, хвилюватиме читача і знаходитиме відгук у його серці. Наш лірик споглядає світ активно, з позицій людини, що перебудовує світ, з позицій людини, що має оптимістичний світогляд.

А тепер повернемося до основної теми нашої розмови. Володимир Свідзінський в своїх поезіях виявляє себе, переважно, як поет настрою, почуття. Це не значить, як гадає дехто, що у поета немає світогляду. Навпаки світовідчуття поета також як в іншому виявляється і в спогляданні природи. Поезії зібрані в збірці, будуються переважно в такому плані: подається опис пейзажу, офарблений відповідним настроєм поета. Пейзаж, як правило, поет полюбляє сумирний. Який же настрій в поезіях В. Свідзінського? І настрої в тон пейзажу: це настрої елегійного смутку, подекуди з песимістичним відтінком, бажання знайти тишу, спокій, мир. Жаль за втраченим днем: при чому під днем („прокинувся, мій дне блискучий, де ти ?), за поясненням автора, треба розуміти життя поета. Ось настроєвий відтінок збірки. І нам хочеться прослідкувати, як таке пасивне світосприймання відбилося в системі художніх образів поета, як цей песимістичний настрій висловлено художніми засобами. Наведемо закінчення вірша—малюнок пейзажа вечора і настрої поета:

У гробі сонце. Дерево замовкло,
І, холодом у чашечках тюльпанів
Зачинені, позастигали бджоли,
Що дзвінко так дитинство дня вітали. (1929 р.).

Відамо належне умінню поета бачити світ. Деталь з бджолами інтересна. А яке вона має змістове звучання? Скажіть, хіба може поет з оптимістичним світосприйнянням покласти в труну сонце? І далі, трудівниці-бджоли, що вітали народження дня, позастигали в холоді? Не думаємо, що це примітивно-бездумний натуралістичний опис. Це і є образний вияв саме песимістичного настрою. У відбитті в поезії природи ми повинні бачити душу поета, його ставлення до світу. І, читаючи цю збірку, читаючи поезії, рік за роком, бачимо:

Але похмурий дід іде
І в древню паску веде.
А сам мовчить. Вечірня тінь
І запах воску. Сон і тлінь. (1930 р.).

Таким бачить поет пейзаж літнього вечора в степу. Саме пахощі тліні, жонання відмічає поет. Або цілий вірш „Зрада“ (III), що поет невідомо чому

назвав зрадою. В ньому висловлюється дуже затуманено бажання поета сумирно, тихо догоріти, аби бурхливе життя лише не задуло димної свічки. У цьому напівсимволічному творі, життя символізоване в образі вербової віти, а поет — в образі свічки:

Небо, роздерте на світло і тьму!
Нехай жовта свіча скапає своє тіло
На мою паполону,
Але вербова віта нехай цвіте,
І коли зринеться зоря,
То нехай не падає на мою димну свічу,
Щоб її погасити,
А нехай розсиплється по вербовій віті,
Щоб її осяти. (1932 р.).

І тому бажає поет, точніше кориться невідомій силі, відійти в чарівне муравище, де немає „ні огидних слів, ні погляду ворожого!“ Одгородитися осиковим тином, пристрітами, урочищами, уроками, що „нас будуть сторожити од людей; я в головах у тебе заспіваю: не вийдеш більше, мій мурашку білий (1933 р., стор. 72, вірш „Аби заснув, приходиш крадькома...“). На жаль, цей настрій не залишає поета і в його останній творчості. Чомусь саме оці мотиви полонять уяву поета. „Все в этом мире тленно“, — не нове в поезії, не оригінальне. Скільки разів такий настрій, з таким психологічним звучанням уже оспіваний і переспіваний в поезії XIX віку! Але скажіть, що спільного має такий настрій з активним, оптимістичним світосприйманням? І як для поета, що 28 років працює в царині поезії, цікаво одмити, що ці поезії, згадані нами, писано саме тоді, коли майстри: П. Г. Тичина писав „Червигів“, „Партія веде“, М. Т. Рильський писав свою „Пісню про Сталіна“. І тому не дивно, що такий настрій, таке консервативне поетичне мишлення, відсутність загостреного почуття нового, породжує другий, аналогічний, — знайти утіху в спокої, тиші, вимріяній ілюзорності. Навіть і вірш під такою назвою є в поета: „Я буду шукати тиші“ (1934 р.), де в різних варіаціях використовує поет слово тиша: „тиша“, „тихосте“, „тише“, „тихий дунай“, „тихша земля“, „найтихше сонячне світло“, в душі „тиша“. Тому поет прагне зануритися в ілюзорний світ „тихо без упину“ („Ледь-ледь колишеться удильно“, 1936 р.). Тому в В. Свідзінського в 1939 році у вірші „Блукаю вдень то в луках, то в гаю“... виникає така думка:

І так живу, як придолинний цвіт —
Без розмислу, без дум і неспокою. (1939 р.).

І така рослинницька, з дозволу сказати, філософія видається деякими критиками за „визначне поетичне явище“. Чи не ясно, що така стара, як світ, світоглядна основа, підкреслюємо, саме світоглядна, примушує поета здрібнювати життєві явища, зводити все до своєї кімнати, замерзлої шибки вікна трамваю, здрібнювати ліричну тему. В. Свідзінський — поет обмеженої ліричної теми, вузьке коло його життєвих спостережень і поетичних настроїв — ось яким він вимальовується читачеві, коли він читає поезії. Тому в поета, в його поетичних засобах, виникає бажання в віршах охопити світ, давши адрибнені, хатні порівнення явищам природи, величним і могутнім по своїй

суті. Навіть в цих, здавалося б суто формальних, засобах В. Свідзінський звужує світ. Туча грозова в його поезіях „равлик“, сонце — „ручне ягнятко“, грім — „чміль“, озерце — „гусь біленька“, дощ надто охатнений — „зажурчав у відерце“, аероплан — „жук“, трамвай не в депо їде, а в „гніздо“. І в унісон підбираються відповідні епітети, переважно „сонний“, або „тихий“: „Там ти ша голубиних крил“, „Тихе дерево“, „мирна розмова“, „тиха хода“, „сонні покої“, „сонна церква“, „сонні пушинки“, „сонний лев“, „сонна тягота“, „Тясмин тихо спить“. Цитування можна було б продовжити. Слова сон, мир, тихо та ще древній і їм подібні надають неприємного відтінку поетичній лексиці В. Свідзінського. І отут треба сказати кілька слів взагалі за мову поезій цієї збірки. Для всіх зрозуміло, що треба збагачувати мову художньої літератури. Але збагачувати треба шляхом вивчення живої мови, мови нашого часу, в яку соціалістична дійсність внесла свої зміни, створила нові слова, що відбивають нові поняття. Мова поезій В. Свідзінського добра, але розвиток її спрямовано однобічно. Це любов до провінціалізмів, слів-раритетів, що давно вийшли з ужитку, закам'яніли. Так з „Слова о полку Ігоревім“, введено слово „паполома“, з творів Марка Вовчка, себто з мови 60 років XIX сторіччя відживлює поет слово „оболок“. Від цього мова багатьох поезій В. Свідзінського набирає присмаку старомодності.

Для майстрів слова характерна ясність, прозорість мислі і чіткість її словесного відображення. А про яку ясність думки говорять балади збірки? І по настрою і по формі ці балади — застаріле епігонство російських і українських символістів, при чому гірших зразків. Дивно, як В. Свідзінський не відчув цього. Оці звірі кам'яні, що чатують місто, оці „кляті“, і інші аксесуари — як це все пахне нафтаїном, наче вийшли вони на світ з бабусиної скрині. Характерним прикладом того, що в деяких віршах В. Свідзінського бракує ясності думки є вірш „Зрада“. Один критик поставив його поруч з „Тарасом Бульбою“ М. В. Гоголя. В цьому, в казковій формі написаному, вірші критик побачив класичний образ зрадника. Ми вважаємо, що цей вірш кличе до підвищення пильності, що саме загублення пильності призвело героя до загибелі. Такий різнобіг у тлумаченні змісту твору аж ніяк не свідчить про прозорість, ясність думки.

Було б дуже прикро, коли б на цьому довелося закінчувати свою статтю, ставити крапку. На щастя, це не так. Радянська дійсність, дихання соціалістичного суспільства остільки могутнє, що коли поет відчує його хоч трохи, воно руйнує консерватизм поетичного мишлення, розправляє крила поезії. Навіть просте споглядання людей нового світу приносить нові якості в поезію В. Свідзінського. Тоді в творчості В. Свідзінського з'являються інші риси поетичного обличчя. В першу чергу це прекрасні казки. Народна творчість, по-новому прочитана поетом, при прекрасному відчутті духу і стилю народної казки, засяяла в творчості поета, як коштовні поетичні самоцвіти. Не лише казки являють собою нові риси поетичного обличчя В. Свідзінського. І в його ліриці є інша течія; правда, вона замулена отією тихістю, але ця течія свідчить за те, що при певній допомозі поет зможе струсити з себе рештки ветхого Адама. Це повні поетичної сили, ясні по думці, пристрасні вірші: „Коли ти була з мною, ладо мое“ та „Відкоди сховав я мертву голубку“. Сум поета з приводу втрати дружини передано напрочуд сильно.

В цих віршах поет вдало використав народні образи, створивши свій оригінальний твір. Тут немає настрою байдужого спокою, ні, тут мова пристрасті, мова сильних почуттів. Хай поет розповідає про сумні явища, але розповідає так, щоб ця розповідь знаходила відгук у серці читача, а не була манірною, відгомонам літературщини.

Це жанрові малюнки: „Пух золотої верби“ (1928 р.), „Ударив дощ“, „Поле ідуть і повільна хода їх і мирна розмова“ і інші. Навіть пасивне споглядання радянської дійсності, радянських людей надає життєрадісного звучання цим поезіям. В пізніші написаних поезіях, особливо в хорошій поезії „Листок на холод скаржитися листку“ відчуваєш, як впливає наша квітуча дійсність на поета, як розсуваються його поетичні обрії. Основний художній засіб в таких віршах поета — це контраст, протиставлення. Старе місто, йому протиставлений труд, як символ нового суспільства; затхле, убоге міщанське життя, йому протиставлення — природа, як символ визволення, як символ повнокровного життя („Ти в сонних покоях міщанки“). Не можна сказати, що ці поетичні мотиви надто оригінальні в українській радянській поезії, проте раз поет робить спробу відкрити свої „хатні двері в нашу епоху“, треба допомогти йому вийти в широкий світ, на простору дорогу, підтримавши його.

Зовсім не треба примушувати поета писати на злободенні теми, коли він їх не відчуває. Але треба боротися з вузьким розумінням свободи творчості.

„Свобода творчества легко согласуется со служением современности, для этого не нужно принуждать себя писать на темы, насиловать фантазию, для этого нужно только быть гражданином, сыном своего общества и своей эпохи, усвоить себе его интересы, слить свои стремления с его стремлениями, для этого нужна симпатия, любовь, здоровое практическое чувство истины, которое не отделяет убеждения от дела, сочинения от жизни“.

(В. Белинский).

Не дифірамби і славословія потрібні книзі поета В. Свідзінського, а пристрасна сувороб'єктивна критика.

„Кто уважает тебя — в лицо скажет о твоих недостатках, а враг — за твоей спиной“ — так говорить народна мудрість абхазького народу. Цим ми закінчуємо статтю про книгу поезій В. Свідзінського.

БІБЛІОГРАФІЯ

„Вільна Буковина“

Літературно - художній журнал.

Літературне об'єднання при редакції обласної газети „Радянська Буковина“.
Листопад, 1940 рік, м. Чернівці.

Соціально-політичне поневолення, національно-культурний гніт румунських бояр в колишній Північній Буковині набирали особливо жорстоких варварських форм. Багатий на таланти народ, що висунув такі велетенські постаті української літератури як Юрій Федькович та Ольга Кобилянська, тільки з приходом Радянської влади дістав змогу по - справжньому, без перешкод виявити свої творчі здібності в усіх галузях суспільного життя і в тому числі в літературі і мистецтві.

Багато в чому зараз доводиться починати спочатку. Доводиться заходжуватися й коло справи організації літературно - мистецьких сил буковинського народу. Заходи Радянської влади та Комуністичної партії в цьому напрямку дали вже свої наслідки. Розпочалося виявлення й згуртування літературних сил, які були вкрай розпорошені. Осередком літературного життя в Черновецькій області стало літературне об'єднання при редакції обласної газети „Радянська Буковина“. До складу літературного об'єднання ввійшли як місцеві письменники, так і письменники Радянської України, які працюють зараз в Чернівцях. Перший номер журналу „Вільна Буковина“ є свідченням великої роботи, вже виконаної літературним об'єднанням, і запорукою значних успіхів в майбутньому. В журналі знайшли місце твори місцевих письменників, зразки усної творчості буковинського народу, а також твори радянських письменників з Києва, Харкова, присвячені історичним подіям в житті буковинського народу.

Серед учасників журналу зустрічаємо представників нової радянської інтелігенції—робітників радянських установ, учителів тощо, а поруч з ними також і селян. Характерно, що під творами багатьох буковинських авторів находимо примітки: село Виженка, село Руський-Банілів, село Ростоки, село Кліводин, Довгополе тощо. Під деякими віршами зустрічаємо підписи: „Софія Костецька—селянка с. Виженки“, „Марія Кулик—селянка с. Кліводин“. Це свідчить, що редакція журналу і керівництво літературного об'єднання стали на правдивий шлях у виявленні і добірї письменницьких кадрів, не обмежившись професійно-літературними та професійно-інтелігентськими колами і не замкнувшись в околицях міста Чернівці.

Переважна більшість прозових і поетичних творів першого числа присвячена одній темі. Ця тема—визволення—панує як у творах місцевих письменників, так і в творах письменників Києва, Харкова, що взяли участь в журналі.

Вірші поетів Миколи Савчука, Софії Костецької, О. Шевчукевича Миколи Зозулі, В. Заїкіна, Гаврила Клемпуща, Марії Кулик, П. Лазара мають різні назви — „Про батька Сталіна і похід Червоної Армії“, „Добрий день вам браття наші“, „А тепер ми вільні стали“, „Незабутній день“ тощо, але всі їх можна було б об'єднати під одною назвою, яку дала своєму віршеві селянка-поетка Марія Кулик — „Співанка про визволення“.

Вірші з співанки свідчать, що більшість їх авторів роблять лиш перші кроки на шляху поетичної творчості. Але цим віршам властива така непосередність і щирість у передачі найкращих почувань визволеного народу, що вони стають явищем важливого громадського і художнього значення.

Редакція журналу, відзначаючи ювілейну дату 55 річниці літературної діяльності видатної української письменниці Ольги Кобилянської, вмістила на сторінках журналу уривки з її творчого доробку. Нариси О. Кобилянської з властивою цій письменниці правдивістю і силою змальовують тяжке минуле українського народу в Буковині.

Павло Тичина подав до журналу один з кращих своїх творів останнього часу — „Федькович у повстанця Кобилиці“. Братні почуття українського народу до визволених братів і теплі слова привіту висловили в чудових віршах поети М. Рильський — „Гостям“, А. Малишко — „Казка“, „Федьковичу“ та П. Дорошко у вірші „Буковина“. Високої оцінки заслуговує вірш Марії Пригари „Ользі Кобилянській“.

Прозовий відділ журналу, на жаль, дуже поступається ідейно-художнім рівнем поетичному. Кращі речі прозового відділу — „Зустріч“ Ів. Плахтіна, „Дульче Буковина“ Василя Спіру, „Остання ніч“ О. Кухара все ж є лише етюди, начерки.

Літературний етюд В. Бабляка „Аничка мрійниця“ невеликий розміром. З нього ми довідуємося як, де і за яких обставин народилася Аничка, як вона тримала себе потім на шостому місяці життя, що робила у сім років, як в шістнадцять років закохалася, як відбулося освідчення в коханні, як справила весілля. Про роки свідомого життя Анички автор теж намагається розказати вичерпно, докладно, послідовно. Так проходять перед нами кілька років життя Анички, коли вона разом з своїм чоловіком бере участь у підпільному революційному гуртку, виростає в свідомого революціонера - підпільника. Далі В. Бабляк розповідає про те, що Аничка збирається стати матір'ю, що вона потрапляє до рук жандармів, на допиті родить дочку, причому автор визнав за потрібне муки породіллі описати з натуралістичною докладністю. І тільки на 10—15 кінцевих рядках знаходимо те, що власне хотів сказати своїм оповіданням В. Бабляк. Жандарм не закінчив допиту — чомусь утік. З величезними труднощами Аничка зводиться на ноги, бере на руки щойно народжене немовля і, замість хліба - солі, підіймаючи догори дитину, вітає прихід Червоної Армії. В. Бабляк з такою поспішністю біг через усе життя Анички, щоб зупинити увагу на цьому заклічному епізоді, якому він, як видно, надає особливого значення, як художньому винаході. Справді, подивіться — картина яскрава, а кінцівка для оповідання яка !!!

Дитина, як прапор.

Танкісти їй дуже раді.

Висовуються з локів і махають руками.

Мати — що зберегла життя двом,

Танки — що несуть життя усьому (!? — Г. О.).

Та ми не бачимо підстав для захоплення. Нічого не вийшло з етюду В. Бабляка. Про Аничку наговорено багато, але ж це якесь мигтіння безлічі уривчастих відомостей з якоїсь абстрактної біографії, що за ними не видно живої людини, не виростають риси художнього типу. А кінцівка, що її так виділив автор — надумана, штучна, неправдива. Автор явно не зважив сил Анички, що й дитину породила під канчуками жандарма, змусивши її зараз же без сторонньої допомоги підвестися, вийти на вулицю і стоячи підніматися над собою дитину. Але ще гірше ніж з Аничкою обійшовся автор з селянами. Щоб створити ефектне обрамлення для вигаданого ним учинку Анички, В. Бабляк змусив усе село міцно спати в той історичний ранок, коли проходили частини Червоної Армії, що принесли визволення. Ніхто з селян про прихід Червоної Армії не знав і ніхто крім Анички, яка випадково опинилася на вулиці, не привітав червоних танкістів.

Автор так прислав село, що навіть гуркіт танків нікого не розбудив. Але ж такого в житті не бувало. Не бувало й не могло бути, щоб якесь буковинське село проспало той урочистий історичний, очікуваний народом ранок, коли через село проходили червоні танкісти, що несли визволення. Захопившись ефектними витівками, автор пішов проти правди життя, отже і проти основних принципів художності.

Незрозуміло, нащо було Ол. Носенкові робити таким відлюдком героя свого оповідання „Студент“ Василя Ганчишина, що хотів учитися і не мав доступу в університет. Василь тільки висихується біля Черемоша — „Між люди не піде, там йому давно нема місця“. До лісу з топірцем допомогти батькові — матері його й не заженеш. Він сидить — читає, мріє про університет. Василь Ганчишин не літературний тип — він не виріс із спостереження і вивчення буковинського села автором оповідання.

Ми з докладністю зупинилися на прозі першого числа журналу і особливо на творчості Ол. Носенка та В. Бабляка, зважаючи і на інтереси цих молодих ще авторів і насамперед на інтереси широкого кола читачів журналу „Вільна Буковина“.

Відділ поезії журналу за допомогою старших радянських письменників дав високі зразки творчості, що репрезентують перед буковинськими читачами кращі здобутки радянської літератури і здібні виховувати літературні смаки нових радянських читачів. Відділ прози, на жаль, в цьому дуже відстає від відділу поезії.

Правління СРПУ має зацікавитися постановкою відділу прози в журналі і подбати про його зміцнення і в частині редагування і в частині участі і допомоги старших радянських письменників.

Літературознавчий відділ журналу, що містить нові публікації про Ю. Федьковича, про І. Воробкевича, статті Ю. Гордійчука та Є. Панчука про цих письменників — цікавий своїм фактичним матеріалом.

Літературна критика на сторінках першого числа журналу не представлена зовсім — це величезна хиба. Марксистсько-ленінська літературна критика мусить посісти почесне місце в журналі „Вільна Буковина“ і допомагати молодим радянським письменникам і читачам швидше і повніше засвоювати досвід і оволодівати здобутками радянської літератури.

Григорій Овчаров.

Ігор Муратов — „Багаття“

Державне Літературне Видавництво. Київ. 1940 р. Стор. 80.

Минулого року вийшла з друку невелика збірка поезій Ігоря Муратова „Багаття“, в якій вміщені твори, написані автором за останні два-три роки. Ім'я українського поета Іг. Муратова нині уже широко відоме. Його твори радянський читач знає і любить. Зрозуміло, що широку популярність серед читачів поет здобув не відразу. Перші його твори не свідчили про багатство сприйняття чи невичерпність уяви, не вражали читача виразністю мови чи глибиною поетичного малюнка, коротше кажучи, були іноді далекими від того, що ми звичайно звемо майстерністю, художньою досконалістю.

Та проте вже навіть в своїх перших творах Ігор Муратов проявляв щось своє, був в деякій мірі самотнім поетом.

Чим же характерна нова збірка поезій Іг. Муратова „Багаття“? І чи не подібна вона до збірок поезій інших авторів, видрукованих за останні два роки, в яких надто багато говорено і співано про зустрічі і розлуку, про спогади і марення „поза простором і часом“, і дуже мало приділено уваги нашій сучасній дійсності?

Почнемо з другого. І так, і ні. Річ у тому, що поет Іг. Муратов в своїх віршах і поемах, вміщених у збірці „Багаття“, ніде не говорить про речі, про які не писали б інші поети. Навпаки, він пише про те, що вже багато разів розроблялося в різних (інколи навіть в подібних) варіаціях. Громадянська війна, мужнє життя прикордонників — про все це багато разів уже писалось. Ми вже не кажемо про вірші на теми дружби, кохання тощо.

І тим більше вражають читача поезії Іг. Муратова. Їх читаєш з захопленням, вони створюють сильне враження, надовго залишаються в пам'яті. Крім тематичної невичерпаності і образної простоти поезії Іг. Муратова мають ще одну особливість. Останніми роками (та й не тільки останніми) немало видруковано таких безбарвних поезій, що розпізнати, кому вони належать, інколи дуже важко, або й зовсім неможливо. Автори мало дбають, щоб кожною своєю, хай навіть невеличкою поезією, вносити в літературу щось нове, оригінальне.

Поезії Муратова можна відразу розпізнати серед поезій інших авторів. Що ж характерне взагалі для творів Іг. Муратова, яке його творче ім'я? В одній із поезій, вміщених в збірці „Багаття“, автор каже:

Нехай над світом тіні хмурі,
на зло їм славимо життя,
і в кожній пісні — відгук бурі,
або — грози передчуття!

(„Друзі“, стор. 3).

Оце і є відповідь на поставлене нами питання. Славити мужнє, героїчне життя — це стало завданням автора. Про це говорять і перші збірки поезій Іг. Муратова і його книга „Важкий прогін“ і поема „Остап Горбань“ і, нарешті, поезії „Коваль Коваленко“, „Пісня про героїню“, „У степу“ та поема „Степанида“ — вміщені в збірці „Багаття“. Завзята і безстрашна боротьба за досягнення великих світлих цілей, сильні людські почуття і невтомні поривання до щастя — ось що становить зміст поезій Ігоря Муратова.

Але це, так би мовити, тільки кількісний бік справи. Найвиразніше людське життя проявляється в період бурхливих, потрясаючих світ подій. І тому, що Іг. Муратов уміє в свою поезію вкласти хоч якусь частку могутнього пориву соціальних рухів, тому, що в його поезіях час від часу спалахують відблиски палаючих пожеж і гримлять громи запеклих боїв, або відчувається могутнє творче поривання мільйонних мас згуртованих будівників — поезія Іг. Муратова справді являється „відгуком бур“.

Це можна довести кількома творами. Але нам досить буде зупинитись тільки на поемі „Степанида“, щоб переконатися в правильності цього твердження.

Темою цієї поеми являються багато разів уже відтворювані в художніх творах події громадянської війни. І можна було б сподіватись, що автор так чи інакше зіб'ється на вже протоптані в цій царині стежки.

Однак цього не сталося. Автор не збився, не втратив свого власного голосу, і тому поема „Степанида“ вийшла цікавим і оригінальним твором.

Чітка архітектоніка поеми і закінчені образи, жива, барвіста мова і сильні поетичні малюнки допомагають читачеві легко зрозуміти і ідейний задум твору. Однак тут слід зауважити, що кажучи про закінченість образів, ми мали на увазі тільки образи Степана і Степаниди, які поетом намальовані справді рельєфно, в усій їх багатогранності. Адже все, що було характерне для Степана — безстрашність у боротьбі, відданість народній справі, нічим не здолане бажання до останнього подиху чесно служити народові — ніщо не залишилось не поміченим автором. Те ж саме і з образом Степаниди. Від першого знайомства з нею і до останнього слова, яке вона говорить Степанові: „мовчи“ (не виказуй своїх товаришів), читач віде не помічає жодного не вмотивованого вчинку, зробленого Степанидою, не помічає зайвини фарби в одному місці і недомальованої деталі в іншому. Але якщо головні герої — Степан і Степанида — характеризуються повнотою і закінченістю, то зовсім інакше намальовані інші (другорядні) персонажі. Їх небагато в поемі. Але і ті показані блідо, невизначно. Такі „дука Ляшенко“, „пан курінний“. Про них тільки згадано. Ніякої характеристики автор їм не дає. Подібно подані і друзі коваля (Степана). Правда, як про тих, так і про інших читач може догадуватись, дещо міркувати по їх діях. Але пропорція між відомими читачеві і недовмленим порушена поетом в такий спосіб, що надто збільшено останнє.

Як уже відзначено, поет прагне до стислості викладу, лаконічності виразу, економності слова не тільки в пейзажному описі, а і в характеристиці героя, в психологічному малюнку.

І тому дивно, що деякі персонажі поет залишає без ніяких, навіть коротких, характеристик. Однак не на цьому слід робити наголос при розгляді поеми „Степанида“. Дуже лаконічні і психологічні малюнки в поемі „Степанида“. Прочитайте хоч би рядки:

Ішла до нього, рученьки ломила,
та от прийшла і, наче кам'яна,
що мовити у відповідь не зна.
Мовчати — не гріх, а говорить — не сила ...

і ви помітите, що Іг. Муратов скрізь намагається бути не багатослівним. І це зовсім не збіднює його поетичного малюнку, а навпаки, робить його

чіткішим, рельєфнішим. Для прикладу можна взяти хоч би те місце поеми, де поет розповідає про життя Степана і Степаниди, які

... і свята й дні буденні
одним життям на світі прожили,
і горе й радість рівно поділяли,
в невірності розради не шукали,
в розлуці — нерозлучними були.

Про життя Степана і Степаниди поет тут говорить дуже коротко, але разом з тим як повно і виразно повстає воно перед читачем.

Якщо чого бракує поетові в збірці „Багаття“, так це — яскравого епітету, порівняння. Цієї вади не позбавлена і поема „Степанида“, дуже рідко в ній подибується епітет, порівняння, які б запам'ятовувались („вересневих лук спокійні тони“, „життя мінливого свавільні хвилі“). Однак це не знижує загальної оцінки твору, бо поема „Степанида“ справді являє собою яскраву життєво-правдиву сторінку з книги історичної боротьби трудящих за рад-владу, не абиякий художній твір, в якому вміло відтворені справжні людські переживання, відтворені глибоко і просто, без зайвої барабанщини і розрахунку на ефект.

Твердження, що поезія Іг. Муратова являється „відгуком бурі“, ми могли б довести і розглядом інших творів, скажемо, хоч би таких поезій, як „Коваль Коваленко“, „Пісня про героїню“, „У степу“.

Правда, дві останні поезії не бездоганні, а в деяких відношеннях просто таки слабкі. Так „Пісня про героїню“ безперечно є данина „моді“. Рік чи два тому був такий період, коли багато місця в літературі і кіно приділялося шкідникам, диверсантам, які проникали в Радянський Союз з метою вести підривну роботу. Про боротьбу з шкідниками Іг. Муратов написав поезію „Пісня про героїню“. Нічого в тій пісні нового читач не знаходить. Усе в ній таке як і в багатьох інших, написаних на цю тему творох: шкідник переходить радянський кордон, його приводить до застави звичайна дівчина — дочка залізничного сторожа. До того ж ворог показаний спрощено, його легко розпізнати з першого слова. Щодо другої поезії „У степу“, то попри всі її кращі якості, читач відразу відчуває в ній якусь штучність, надуманість.

Збірка „Багаття“ складається з чотирьох розділів. З тих розділів I, III, IV являють твори поета про когось, а в другому розділі зібрано поезії поета про самого себе, вірніше ліричні поезії. Розповівши про інших, поет, природно, мав рацію сказати читачам кілька слів і про питання, які його хвилюють, сказати про свої болі і радощі.

Але що з цього наміру вийшло?

Читаєш поезії Іг. Муратова, написані не про себе, і відчуваєш задоволення, насолоду, стаєш дуже вдячним поетові. А що відчуваєш після прочитання ліричних поезій? Невдоволення, роздратованість, подив. Появляється безліч питань: невже в автора немає якихось інших бажань крім бажання упасти каменем на стежку лісову, щоб на нього набрела вночі кохана „до іншого йдучи“!!! і т. д. і т. п.

Поезія „У час ясний“ і цілий ряд інших поезій з II розділу („Висмикну жердину“, „Задніпрянка“, „Пісня“, „Перший сніг“, „Подарунок“) побудовані

виключно на мотивах кохання. Та біда в тому, що кохання те якесь дивне: одні тільки зустрічі і прощання, власне кохання, справжнього кохання і нема. Печаль розлуки, сум, біль від втраченого щастя — ось що являє лірика другого розділу збірки Іг. Муратова. Поет забув, мабуть, як про любов він писав кілька років тому:

Ми любимо, не падаючи на коліна,
Не вбогою любов'ю мрій трухлих.
Всією силою весняного цвітіння!
Всією радістю незламних молодих!

(„Харківський трактор“, стор. 100).

Власне поезії з другого розділу збірки „Багаття“ не такі малохудожні, щоб про них можна було говорити тільки як про поезії невдалі, слабкі. Вони відшліфовані досить добре. Неприємно вражає читача поезія „Скажи мені“ — нікчемна змістом, написана по-дитячому наївно.

Кращі поезії збірки „Багаття“ досить красномовно говорять, що поет знаходиться на шляху зростання. Найближче майбутнє, треба сподіватись, доведе правильність такого твердження.

М. Непран, І. Невідома.

Олекса Десняк — „Тургайський сокіл“

Журнал „Молодий Більшовик“ №№ 6, 7, 8, 9, 1940 р.

Казахстан. Неозорий тургайський степ — місце подій, зображених в повісті; кінець 1916 і початок 1918 року — час, коли відбувалися вони. Повстання степових джигітів — койші й кедеїв (пастухів і бідняків), викликане царським наказом про мобілізацію на війну казахів, які доти мали грамоту від білого царя, що звільняла їх від військової служби; повстання, яке перетворилося на революційну боротьбу проти капіталістичного ладу і дійшло свого довершення у встановленні Радянської влади, — головний мотив повісті Олекси Десняка „Тургайський сокіл“.

Але повість не являє собою художнього відтворення документально доведених моментів з історії громадянської війни в казахстанських степах. Головний герой її Амангельди Іманов; це його називає автор „Тургайським соколом“ і про нього, ватажка повстанців, розповідає.

Амангельди Іманов — легендарний народний герой, онук уславленого степового джигіти Імана, який свого часу був правою рукою повстанця Кенесари Касімова. Касімов теж керував повстанням проти царя та баїв, а дід Амангельди — Іман пристав тоді до нього і командував великим загonom. „Про нього пісні співають акини та найвищу гору на Ілі народ зве тепер Імантау“. За діда баї звели з світу батька Амангельди і вже тринадцятирічним юнаком він був самотній, як стеблина серед степу. „Ріс юнаком сміливим і дужим. Ще коли було йому вісімнадцять — двадцять років, у Тургайському степу не було кращого стрільця і вершника. А потім у Тургаї не стерпів знування жандарма над казахом і підняв увесь базар. Бійка з поліцією нещасливо кінчилася для нього. Сидів у тюрмі. Звідти приніс

у степ ще лютішу ненависть до жандармів, царя, торе, баїв. В Оренбурзькій тюрмі за три роки взнав більше, ніж за все своє життя в степу. Ще в тургайському льоху руський робітник Ілля Тарнов порадив йому вчитися... Після тюрми Амангельди все частіше думав про Кенесари Касімова і про свого дда Імана*... Така його біографія.

І далі вся повість про Амангельди звучить, як прекрасна легенда. З великою любов'ю і піднесенням, в плані героїчної романтики, малює автор свого героя: обличчя в нього мужнє і прекрасне; велике внутрішнє одухотворення відчувається в кожній його рисі. Вчинки Амангельди славні і величні. Мова його пересипана перлами народньої мудрості — запальна і огненна.

Ось, наприклад, його, батиря Амангельди, клятва; вона становить одне з найсильніших місць у повісті. Уявіть: степ, холод. На засніженому бархані стоїть батир. А навколо обвітрені на морозі, загрублі від похідного життя, вигнані баями і царським військом з аулів і юрт, завзяті, одважні, готові вмерти в бою, або перемогти — казахи. Батир каже:

„Цар накинув нам аркан на шию. За аркан почіплялися таксири, баї, торе і мули... На наших грудях лежав камінь, на руках і ногах висіли кайдани. Народ вимирав, мов отара в пустині... У степ привезли закон про реквізицію (мобілізацію). Баї, як і завжди, продали нас цареві. Ми повстали. Цар послав на нас військо. У степ привезли гармати. Але ми не впали на коліна. Степ великий. Ми підемо в Бет-Пак-Дала, хай наші кістки засипає пісок. Хай вітер співає над нами пісню смерті, але ми не впадемо до ніг цареві. Або ми загинемо в боях за волю, або в степу не буде жодного генерала, бая і таксира... Джигіті! Я стою перед вами — онук Імана, син Удербая — койші і мисливець. Я кажу вам: швидше орел виклює мої очі, а вовки розтягнуть моє тіло, ніж я покорюся царським генералам. Народ мій — кедеї і джетаки (наймити), над шаблею клянуся. — Батир вихопив шаблю, високо підняв її над головою, розрізав рухом повітря і підніс стальне лезо до своїх вуст. — Хай семсер (ніж) мій знає дорогу тільки до серця ворога. Хай зброя моя нищить зрадників. Я дивлюся на вас, джигіті. Ви і я — сироти. У нас нема табунів — вони в баїв. В безкрайому степу для нас нема землі — джайлау, її таксири забрали. У нас нема волі — баї продали її цареві. У нас є руки — і в них семсер!.. Я кличу вас боротися! Упертий і терплячий досягає свого*...

А ось батир у бою. Повстанці не витримали натиску озброєного гарматами те кулеметами ворога, і деякі повернули коней назад. Амангельди почорнів од гніву, добув шаблю.

„Стій! Коли джигіт падає духом, кінь його не може бігти! Я кличу тільки сміливих! За мною!“

„І він кинувся вперед навальний у своєму пориванні, втілення нелюдської сили й відваги. Схилившись до гриви коня, з високо занесеною над головою шаблею, Амангельди був схожий на казкового батиря Манаса. Обличчя його було суворе, очі метали сталеві блиски. Його впізнали. Поява батиря в рядах джигітів мала надзвичайний вплив. Колова здригнулася в своєму русі, спинилася і повернула коней слідом за Амангельди*.

Так малює автор цього героя. Інші позитивні дієві особи, повстанці, друзі Амангельди — обертаються довкола нього, мов планети довкола свого основного світила: Тастан, Матбетбай, Макзум, Абдильда і навіть руський робітник Ілля Тарнов, який відіграє роль комісара в повстанському загоні Амангельди

До речі, Ілля—цей своєрідний учитель батира, провідник революційних ідей — часом зазнає від нього такого впливу, що зовсім втрачає свою виразність і навіть у мові наслідує Амангельди. І лише в двох чи трьох випадках Ілля підноситься на таку вершину, на якій стоїть не як тінь батира; а як виразна, старша віком і досвідом людина, комуніст. Це особливо яскраво відбивається в тому, дуже добре змальованому автором драматичному випадку, коли Амангельди надумав сам себе віддати в руки ворогам. Було це так: Амангельди любив дівчину Саліху. Бій (суддя) Нурханов взяв її силоміць собі за дружину. Саліха втекла до Амангельди. Та одного разу вороги полонили її. Амангельди дуже страждав, і от, якось уночі... Ілля перший помітив, як Амангельди рішуче схопився, скинув на плече гвинтівку і підняв сідло, випроставшись над багаттям, ніби дуб над порослю... І на весь голос гукнув, як гукав у боях:

— Джигіти! Просніться! Серце мое не знає спокою, джигіти! Печаль їсть мене, як їржа семсер, який давно не був у бою. Шакал нападає, але він не дивиться просто у вічі, не виходить у бій один на один, бо в нього — серце жаби, він — боягуз. Ворог мій, алаш-орда, скаже, що і в мене серце шакала, що і я боягуз. Саліха сидить у ямі за мене, джигіти. Вона любила мене і страждає за свою любов... Мій журга (кінь) понесе мене в Тургай. Хай випустять Саліху і судять мене. Я скажу біям і всій алаш-орді, що вони — джилани, п'явки і кровопивці. І розбудив вас, щоб сказати вам: прощайте!..

Тут і виступає Ілля, як провісник вищої правди, борець за долю мільйонів таких, як Саліха, і переконує Амангельди, що не має він права так необачно важити своїм життям, що доля казахського народу, наймитів та пастухів, важливіша від долі однієї людини. „Журавлі летять за вожаком — ми йшли за тобою, батир!“ І Амангельди зрозумів свою помилку, до того ж знає він і мудру істину воїна — „коли випустив ти держак шаблі, то тебе протне гострий кінець її“.

Інша справа з негативними героями. Серед них немає такого, який би став під пером автора художнім образом. Негативних героїв, ворогів Амангельди і його народу — ціла галерея. Жумбай і Нурхан — старшина і суддя, які діють напочатку і зникають з середини повісті. Характери їхні, як крапля води схожі один на одного. Жусуп — син старшини і Унгалбай — син судді теж мало чим різняться один від одного. Чулаков — невизначний ватажок невизначного загону алаш-орди. Еверсман — губернатор, Потапенко — повітовий начальник і ще низка епізодичних офіцерів, полковників — не мають рис, які хоч би трохи відрізняли їх від загальних схем, якими зображуються подібні „герої“. І тільки Байтурсунов — редактор, патхеник алаш-орди, націоналіст — виступає, як виразна, жива і по своєму підла людина.

В повісті діє три жінки: Саліха, яку любить Амангельди, Аміне — дружина Тастана і Зіна — дружина Іллі. Поталанило Салісі, вона відіграє значну роль, діє і є одним з основних сюжетових вузлів повісті. Аміне — то її тінь і з'являється вона в повісті лише послом Саліхи. Через неї Саліха дає знати Амангельди про змову старшини, судді і повітового начальника — заарештувати його. Вона ж приносить звістку, що Саліху полонено. Самостійної ролі в повісті Аміне не має і після ув'язнення Саліхи, автор про неї забуває. Зіна, навпаки, провадить велику самостійну роботу, працює на

телеграфі, передає повстанцям військові й політичні новини, але дуже мало діє в повісті. Вона собі в місті, а основні події відбуваються в степу, в боях; Ілля, де лише можна, згадує про неї, але тільки й того. Правда, один раз Зіна приїздить у степ. Та цей приїзд більше дивує, ніж пояснює щонебудь. Приїхала жінка на верблюді, подорож була довга і небезпечна. Що ж вона робить? Познайомилася із Саліхою та Аміне і одразу попросила їх вести її до озера. Викупалася, продемонструвала перед жінками красу свого тіла, трішки звисока посварила їх за те, що вони соромляться роздягатися, мовляв: „темнота, роботи ще з вами!“, увечорі проспівала пісеньку та й поїхала назад, не полишивши жодного сліду і не зробивши жодного впливу ні на хід подій, ні на Саліху та Аміне.

Крім цього, хочеться зробити низку дрібних зауважень до текстового матеріалу повісті.

Не яскраво виступає Амангельди на початку. В подальших розділах і мова, і кожен учинок його справді одухотворені, обвіяні романтикою. А на початку — а перше враження багато важить — Амангельди вигукує лише шаблонні і занадто прямолінійні фрази. З такою ж примітивною прямолінійністю розгортаються і перші події.

В окремих розділах автор занадто вже розковує те, що читає і сам розуміє. Наприклад, Саліха підслухала змову про арешт Амангельди. Жінка хвилюється, не знає, як їй сповістити про це свого милого. Коли б вона дівчина пішла б сама до його юрти, а жінці зробити цього не можна. Як на те, приходять її подруга — дівчина Аміне. Річ очевидна: Саліха попросить її, і вона перекаже джигітові про небезпеку. Так воно і є. А отже ще чимало мусить прочитати читач. Вислухати, як саме Саліха говорить і що відповідає Аміне:

— Зроби мені послугу. — „Зроблю“ ... — Поклянися! — „Поклянуса“ ... — Біжи до Амангельди. — „А я боюся“ ... — А ти не бійся...

І т. ін. І ще довго чомусь дівчина вагається і дає згоду аж після того, як Саліха обіцяє їй хабаря (дивна подруга і невідомо, яку саме рису в характері Аміне має підкреслити цей учинок), свою золоту альку (прикраса на голову).

Таких сторінок, де читачеві все ясно, а автор без краю розковує цілком зрозумілі речі, або просто повторює себе, чимало. От ще приклад. Повстанці наступають на Тургай, вони напали на транспорт зброї, розгромили охорону, а зброю забрали. Про це читач знає, бо сама подія описана в окремому розділі. Але в наступному, 9-му розділі доводиться знов читати про те саме, коли вершник повідомляє пристава:

— Пане пристав, біля озера Айке киргизи напали на транспорт. Охорона перебита. Транспорт зброї в руках киргизів. Вони наступають на Тургай...

Через кілька абзаців, пристав доповідає повітовому начальникові:

— Кавалеристи донесли, що біля озера Айке киргизи знищили охорону і захопили транспорт зброї... — і т. ін.

Пізніше, повітовий начальник розповідає губернаторові:

— Ваше превосходительство, неприємності. Киргизи — очевидно, загін Амангельди Іманова — захопили направлений нам транспорт зброї, охорону знищили біля озера Айке...

І нарешті губернатор відсилає телеграму - рапорт командуючому Казанським військовим округом.

„Направлений транспорт зброї з Орська вчора перехопили киргизи із загонів Амангельди Іманова. Киргизи загрожують Тургаю“ ... і т. д.

В плані такого ж точнісінько переживання і ті сторінки, де Ілля по-вчає Амангельду.

Є в повісті деякі елементи з пригодницького жанру: підслухання змов і розмов, підкидання отрутої змії, порятунк, що наспіває в останню хвилину, тощо. Ці елементи, як художній засіб, потрібний для певного напруження дії, допустимі і не в пригодницькому творі. Але чим серйозніша тематика твору, тим серйознішу мотивацію мусять вони мати.

Жусуп і Унгалбай, за порадою Байтурсунова, взяли підкинути в аблайчу (похідну юрту) Амангельди змію і таким способом звести його з світу. Мабуть, місяць, або й більше, носять вони цю змію в кухлі. Для того, щоб здійснити свій мерзенний задум, пристають навіть до банди Чулакова. І, нарешті, якось уночі, коли Амангельди вийшов кудись із аблайчі — підкинули гадюку. Тут усе гаразд. Але те, що вони, підкинувши в порожню аблайчу змію, не поцікавилися навіть довідатись, ужалила вона Амангельди, чи ні, а одразу побігли додому святкувати перемогу і розправлятися із Саліху — річ мало правдоподібна. Коли б вони хоч пождали годину — другу, почули, як до юрти зайшла людина, як скрикнула ужалена — то й то було б переконливіше.

Неймовірно згущено фарби в тому розділі, де Ілля, заарештований і везений вкупі з транспортом зброї, під час нападу на транспорт повстанців забиває спершу кулеметчика, потім фурмана, повертає кулемет вздовж тракту і стріляє по возах, піхоті і готовій в атаку кавалерії... „Над трактом розляглися одчайдушні прокльони. Падали вершники... На оголений лівий фланг експедиції налетіли здивовані цією підтримкою, повстанці. Фланг відступив у степ повз Іллю“... І ніхто Іллю й пальцем не зачепив.

Цільний розділ в повісті присвячено акину Тайджану. Урочисто з'являється він до загону. Амангельди везе його на своєму коні, якого веде за вуздечку. Є всі підстави сподіватися, що акин матиме в повісті не абияке місце і з'явився не даремне, мудрий старий Тайджан, який бачив світ, увібрив у себе народню мудрість. А він заспівав пісню, розповів веселеньку, але випадкову в повісті, казочку, та й тому — край. Знаємо тільки, що він є в загоні і часом щось співає...

Всі сюжетові вузли розв'язано, характери героїв цілком розкрито і, як літературний твір, повість закінчено в тому розділі, де Амангельди, звільнивши Саліху, здійснює свою мрію — підносить над Тургаєм червоний прапор і оголошує в місті Радяйську владу. Кінець. Все, чого з хвилюванням дождав читач, справдилося, можна б спокійно згорнути книгу. Але повість має ще чотири розділи з цілим десятком нових, епізодичних героїв. Отже доведеться читачеві прочитати й ці розділи. На жаль, тільки для того, щоб переконатися, що вони слабші від попередніх.

Про повість в цілому слід сказати, що „Тургайський сокіл“ — твір високого звучання, цікавий, пройнятий ідеями інтернаціоналізму, і читачі про-читатимуть його з користю для себе і задоволенням, особливо, коли автор

відсів другорядне і усуне деякі дрібні хиби. Щож до Амангельди, то він має підстави стати одним із улюблених героїв радянського читача.

Ярослав Гримайло.

Повість про трагедію героя

Василь Кучер. „Кармелюк“. Видавництво ЦК ЛКСМУ „Молодий більшовик“.

Київ. 1940 р. Стор. 156.

Той, хто шукатиме в повісті Василя Кучера якихось нових історичних даних, незнаних досі документів, вичерпливої біографії народного героя Кармелюка, буде розчарований. Очевидно таких завдань поєднати історика-дослідника з художником в цьому творі і не ставив собі Василь Кучер за мету. Він сумлінно вивчив відомий історичний матеріал, використавши роботи істориків, вибрав відповідну до свого творчого задуму історичну версію загибелі героя і відтворив історичні факти в своєму творові. Письменник вірний історичній правді, але він не прагне ставити історичні проблеми і розв'язувати їх.

Письменник прагне до психологічної розробки і трактовки історичних і вигаданих персонажів повісті. Саме розкриття психології героя цікавить В. Кучера. Чомусь в наших історичних романах і повістях, за винятком „України“ Ів. Ле, повелося так, що письменники описують життя історичної особи не в часи його розквіту, його сміливих, юнацьких дерзаних, не в часи його молодості, а саме на схилі літ, коли герой крокує до могили. Може тому, що кінець ділу вінець. Прогляньте „Серце жде“ О. Ільченка, „Помилку Оноре де Бальзака“ Н. Рибак, „Михайло Коцюбинський“ Л. Смілянського і інші і ви переконаєтесь в слушності нашого спостереження. Не уник цього і Василь Кучер. Саме останні роки боротьби Кармелюка з панами, його загибель — тема повісті, що ми її розглядаємо. І ще хочемо одмітити одну характеристичну деталь. Ви пригадуєте в „Гайдамаках“ Т. Г. Шевченка образ кобзаря. Цей образ кобзаря, в тій чи іншій трактовці, з більшою або меншою художньою силою в залежності від таланту автора, неодмінний персонаж усіх наших історичних творів. Така увага радянських письменників до народних співців цілком закономірне явище. Кобзарі-частка народного життя, і оминати її, остільки вона важлива, просто неможливо в історичному романі. Цим образом письменник підкреслює невимирюність народної творчості, підкреслює силу народну, яка сама творила своє мистецтво, що оспівувало народних героїв, хоронило їх в пам'яті народу, яке було художнім виразником ідей, прагнень, устремлень, мрій народу. Народне мистецтво, пісня кобзаря, охоче підхоплювало друковану творчість народних письменників, розносило її, цю творчість, по всіх закутках України, зростало на ній. В „Помилці Оноре де Бальзака“ Натан Рибак відтворює образи двох народних співців-кобзарів: діда Мусія і діда Северина, і коли дід Мусій співає лише тужливі пісень, дід Северин, як яскраво змальовує це письменник, пропагує, розносить вогняне слово народного письменника Т. Г. Шевченка (розділ „Ярмарок“). В романі Л. Смілянського „Михайло Коцюбинський“ інший образ народного співця. Це гуцуль-

ський „дід“, народний співець, що добровільно дав себе осліпити, аби мати право на пісню (розділ „Полонини“), і цією піснею він розважає згорьований народ. В романі Костя Гордієнка „Чужу ниву жала“ описано, як лірника в 1905 році сільські революціонери використовують як засіб пропаганди: лірник співає пісню, скеровану проти старшини. В „Сорочинській трагедії“ П. Ходченка введено постать кобзаря—діда Верби, що сам складає революційні пісні і співає їх народу.

В повісті Василя Кучера теж є образ бандуриста. Це дід Діброва. І письменник зумів по-своєму глибоко відчути і оригінально створити цей образ. Він не повторює попередніх образів, а створює свій, самостійний. Дід Діброва до кінця відданий справі народу. Це не просто співець, не просто пропагандист, а і активний учасник народного руху. Чим може, тим і допомагає він повстанцям, працюючи по зв'язку між окремими загонами. І разом з тим письменник малює його, як чулу, ми б сказали ніжну людину, яка любить батьківською любов'ю Кармелюка і розуміє по-своєму його історичне значення (стор. 107). Викликає деяке заперечення зв'язування відомої пісні про Кармелюка з цим образом. В. Кучер психологічно правдиво відтворив процес складання пісні народним співцем. Показав, як саме зароджувалась нова пісня в дідовій голові. Але... дід помер. І нікому цієї пісні не проспівав. Отже пісня, виходить, загинула разом з дідом. Таке, надно вільне поводження з історичними фактами не може не викликати заперечення.

В повісті „Кармелюк“ ніяких нових, щодо розвитку історичного роману як жанру, шукань, відкриттів немає. Композиція повісті побудована за принципом хронологічної послідовності. Повість іде в протореному річищі розвитку жанру історичного роману.

Коли говорити про вади повісті, то в ній різко розподілені персонажі на два ворожих табори: пані й селяни. Треба ж одразу одмити, що художнє відтворення табору панів явно не вдалося автору. Що нового, оригінального вносять в наше знання про кріпачину такі образи, як образи пана Пігловського, Тадея Заремби, Янчевського, Юзефа Рудковського? Вони бліді, невиразні. Це схеми, а не конкретні особи. Персоніфікована ідея жаху перед селянським повстанням. І треба бути об'єктивним, жах панів автор змалював яскраво. Але живих, конкретних, індивідуалізованих образів людей не пощастило авторові створити. Єдиний художньо викінчений образ—це образ загонового шляхтича Підгурського. Василь Кучер добре змалював образ шукача багатства, Іуди, що не гребує ніякими засобами, типовий образ дрібного хижака, в той же час не позбавляючи його саме рис Підгурського.

Загалом же в повісті типові обставини боротьби, життя кріпаків змалювані В. Кучером правдиво і соковито.

Вище ми говорили про психологічну розробку образів. Наш висновок базувався на відтворенні письменником образів селянського табору. Ці образи безперечно творча удача письменника. Соковиті, повнокровні, вони підсилюють розкриття трагічності основного образу повісті Кармелюка.

„Крестьянские восстания могут приводить к успеху только в том случае, если они сочетаются с рабочими восстаниями, и если рабочие руководят крестьянскими восстаниями“ (Й. Сталін). На початку XIX сторіччя

цих умов для успіху не було. В цьому і трагедійність такої постаті, як Кармелюк. Бо його спроба боротьби була засуджена на поразку. Не міг герой вистрибнути з певних історичних рамок. Як активний борець, він рвався вперед, а застиглість оточення тягла його назад. Консерватизм селянства переконливо показав В. Кучер в жіночих образах повісті. Образ Марії—дружини Кармелюка тонко і правдиво розкриває в індивідуалізованій формі типовість такого мишлення. Покора, бажання прожити так, як діди жили, в супокій — основа цього мишлення. Марія чесна, трудяща людина: не зрадить, не викаже панам свого чоловіка. Але вона не розуміє його. Ідейно вона йому чужа:— Устиме, послухайся мене,— ставить на стіл дерев'яну миску з картоплею Марія.— Нещасні ми без тебе. Вернись до нас. Пан змилюється (підкреслення наше.— А. К.). Він мені вже не раз казав. І будемо мирно робити коло землі і дітей доглядатимеш. Нащо тобі того розбою зажадалося" (стор. 15). І в іншому місці: „Весь рід її чесний, і вона хоч зараз готова лягти в труну, а сина таки на рівну стежку поставити. Вона не стерпить сорому такого" (стор. 31). По-іншому, але ж ідейне коріння те ж саме,— чужа Кармелюкові і Тетяна. Вона має інший характер, більше вирують у неї почуття. Менше господарності. Тому, покохавши Кармелюка, ладна зробити все для нього. Любов робить її активною учасницею руху. Але коли Кармелюк [не відповідає на її любов, на пристрасне бажання звити кубечечко з любимою людиною, гірші сторони її характеру перемагають. Вона стає зрадницею. Навіть такі віддані, активні повстанці як Тимко Гречка не розуміють Кармелюка і мріють про „хорошого" царя (стор. 134); або солдат Данило Хронь, який в боротьбі проти панів бачить засіб розбагатіти, і тому, попавши в полон до царату, не витерпів знущань і став зрадником. В. Кучер яскраво цими образами показав, що Кармелюкові не лише з панами, а і з відсталістю доводилося битися і мало на кого він міг спертися. І це підкреслює трагічність його образу. В образах Захара Блажкуна та Мирона Волошки В. Кучер відбив зріст революційних настроїв селянства. Проте, не маючи керівника робітничого класу, революційної теорії, яка б освітлювала їх шлях, вони, і разом з ними Кармелюк, засуджені на поразку. Але від цього не меркне їх героїзм, слава.

Найяскравіший образ повісті — це образ Кармелюка. Автор знайшов нові фарби, щоб змалювати трагедію сильної, вольової людини. Василь Кучер не акцентує на фізичній силі Кармелюка. Навпаки, наприкінці повісті він показує, що нелюдські знущання царату, життя повстанця підоптали навіть таку людину (стор. 149). Але ідейність, дух боротьби з панами лишився незламним. Письменник розкриває душу Кармелюка, його внутрішній світ, переживання і перед читачем повстає добре змальований, привабливий, вірний історичній правді, образ народного героя. Письменник розкриває трагедію людини - борця, що рветься до світлого життя і гине в боротьбі: „Випала мені важка дорога — стати в нерівний бій проти панів, на царя і його закони руку звести" (стор. 130). Ніщо не може зупинити на цій дорозі Кармелюка. Образ Кармелюка розкрито автором в повісті вичерпно і всебічно. Показує В. Кучер його ідейний зріст: „годі вже шарпати панів поодиночі то там, то тут. Коли громити, дак з усього маху, щоб не очуняли" (стор. 101). Кармелюк розуміє потребу великого, одночасного виступу (стор. 112). Образ Кармелюка — творча удача письменника.

В повісті багато хороших епізодів, які не можна читати без хвилювання. Такі епізоди: суд над Кармелюком, втеча з Кам'янецької тюрми тощо. В цій повісті В. Кучер розгортає своє вміння малювати пейзаж. Його пейзажі лану, лісу яскраві і соковиті.

Андрій Ключчя.

Раф. Скоморовский — „Рассказы“

Державне Літературне Видавництво. Київ. 1940 р. Стор. 226.

Книга оповідань Раф. Скоморовського починається трагічним епізодом з історії повстання в селі Турбаях — стратою повсталих селян. Одним з елементів, що зміцнюють сюжетну тканину, є спроба ката купити любов красуні Ганни ціною урятування її батька, отамана Данила Цапка. Ганна з обуренням відштовхує ката, і його батіг з особливою жорстокістю опускається на спину Данила.

„А Цапко молчал. Даже не вздохнул, ни разу не застонал“.

І далі:

„— Батьку мій, батьку! Чому ти не стогнеш? Чому ти не стогнеш? — не затихал хриплый, сдавленный слезами вопль рыжей красавицы Ганны“ (стор. 20).

Емоційність, соціальна насиченість образів, сила переживань характерні для цілого твору. Образи повсталих селян подані міцними художніми мазками. От хоча би деталь з картини табору повстанців після царського суду над ними:

„Леонтий лежал навзничь, родная земля чуть-чуть прикасалась к его затылку. Следовало повернуться, чтоб исцеловать ее всю, чтобы грудью прижаться к ней, погладить ее широкой открытой ладонью. Но человек боялся шелохнуться — рядом спал его брат, Степан, с которым теперь вот Леонтий был скован одной цепью“ (стор. 14).

Трагічна подія, показана в своєму послідовному розвитку, легко сприймається і залишає велике враження.

В оповіданнях про Шевченка під загальною назвою „Высокая жизнь“ поет показаний у трьох із них живим, у четвертому — на портреті у сільське свято в наші дні. Три епізоди — зустріч з дівчинкою біля кріпостного вала, даремне чекання на бенкеті поета, що розмовляв з кучерами в людській, і зустріч з поромником — подані в м'яких ліричних тонах. Особливо цікавий епізод на поромі — „Переправа“, в якому пісня жайворонка і поетом, і поромником і солдатами сприймається, як пісня про волю, про землю, як заклик до боротьби.

„— О свободе поет, — стуча прикладом, выдохнул седобровый. — Птица о свободе поет, слышите!“

— Про волю она поет! Про нашу волю! Ей больше видать...

Человек кивнул. Теперь у него были ласковые, полные улыбки глаза. И высокий лоб был весел“ (стор. 48).

В четвертому оповіданні „Праздник“ образ поета виникає в уяві селян в наші дні, коли мрії поета здійснилися, і цілком природно пов'язується з боями за волю, за владу Рад, за землю під час громадянської війни.

Під загальною назвою „Робота остається жить“ в книзі об'єднано цілу групу оповідань композиційно і тематично різних. Тут і оповідання про громадянську війну, і оповідання на сучасні теми. В деяких із них недостить розвинутий сюжет („Концерт“, „Высота“), і твір залишає враження не то нариса, не то етюд для ширшої картини. Одне із найкращих серед цих оповідань „Ледоход“. Бакенщик, відірваний весняним бездоріжжям від найближчої оселі, позбувся дружини, що вмерла від пологів:

„Высоколая, знаколая, милая, она лежала без движения, без улыбки, словно зимняя речка; что-то жестокое было в этом покое, и лицо жены постепенно становилось чужим, незнакомым, враждебным, пугающим“ (стор. 163).

Поховавши дружину тут же біля хати, він рушає річкою до села, де живуть його сестри, які можуть подбати за його новонародженого сина. Але річка знову стала, і, пробираючись по кризі до берега, майже біля самої мети, він гине разом з сином під кригою, що проломалась під ними.

В оповіданні все життєве, правдиве, крім останнього моменту. Досвідчена людина, що добре знала річку, мусіла виявити більшу обережність. Бакенщик не міг не знати, що крига коло берега буває слабша, і, пройшовши майже до берега, не довірився б так легковажно річці. Ця художня невинуватість розв'язки робить її непереконаливою. А втім в оповіданні добре показана велика людська любов.

„Петр опустился на колени и, медленно водя квадратным указательным пальцем, прочел: „Живи долго, моя радость, Лукерья“! На втором борту и тоже ниже уключин поместились те же пять слов: „Живи долго, моя радость, Лукерья!“

Как она покраснелась, когда он ей это впервые прочел“... (стор. 170).

Настроєм, повним тихої журби, журби за людину оповідання примушує згадати Чехова.

Цілком відповідає думці „Робота остається жить“ оповідання під такою самою назвою. Професор, вмираючи, доручає асистентові, своєму найближчому помічникові, продовжити їх спільну роботу виступом на конференції, куди він сам уже не може поїхати.

„— Разве мы впустую работали,— спросил он растерянно,— разве не мы изучили весь комплекс агонии? Ведь это вы, коллега, сказали, что, устраняя отдельные компоненты, легче отодвинуть смерть. Отчего же вы боитесь моей смерти? Нашего докладчика ждут на конгрессе“ (стор. 184—185).

В образі професора втілена велика ідея, особливо близька нашій соціалістичній дійсності, коли людина почуває себе частиною колективу, який після її смерті продовжує своє життя.

В оповіданні „Над рекой“, з часів громадянської війни, добре використана цікава художня деталь — щоб із срібною острогою, що висить над дверима шевської майстерні, хазяїн якої разом з учнями допомагають розбити банду.

„Сделав несколько шагов, атаман вскрикнул, — посреди неба висел желтый, сверкающий огромный сапог, и человеку почудилось, что это Боженко Василий наступает ему, атаману, на горло“ (стор. 82).

„Все кони наши“ — типове для оповідань про громадянську війну, побудованих на анекдоті. Два червоноармійці викрали у іншої частини коней. Вони мали заступити коней, забитих у бою; коней пофарбували, і через те власники не пізнали їх. Епізод міг би придатися, як деталь, в більшому художньому творі.

Згадана вище слабкість сюжетної тканини дає себе в знаки і в одному із найбільших оповідань Скоморовського „Али“ про узбека, що приїхав відпочивати в Ялтинському санаторії і страждає від бездіяльності.

Тісно зв'язані поміж собою три оповідання під назвою „Рассказы о моем сверстнике Сергее Кучкине“, — це, по суті, єдиний твір. Сергій Кучкин, син мобілізованого поромника, заступає його на роботі, а потім після самогубства матері під впливом повернення знівеченого на війні чоловіка, заступає її в домі мірошника і працює за трьох. Хлопець допомагає робітникові Єфіму поширювати прокламації. І композиційно, і тематично це оповідання — найзначніший твір, що має закінчений характер. Художні образи в ньому спрямовані на розкриття ідейного змісту твору. Ось що каже герой про руки своєї матері:

„Пальцы у матери были вспухшими, красными, в язвочках у сгибов. Такие руки надо было показать людям, и люди взяли бы за топор, за камень, за любой попавшийся на глаза предмет, чтобы пойти против Полищука; людям надо было показать эти руки“ (стор. 194).

Чим можна пояснити окремі хиби в збірці оповідань Раф. Скоморовського? Недостатньою майстерністю, чи спішкою в роботі? Перше треба перебороти упертою працею, від другого слід відмовитися. В оповіданні „Земля“, в оповіданнях про Шевченка помічається не завжди вдала стилізація, підказана, очевидно, матеріалом: „начинщики“, „усекновенис“ і т. д. Так само не можна вважати вдалим занадто вже часто вживаний автором прийом повторення слів для посилення враження: „спит - спит“, „вверх-вверх“ (стор. 29), „быстро - быстро“ (стор. 36), „качался - раскачивался, раскачивался“, і знову ж таки „раскачивался“... І все це менше ніж на одній сторінці (стор. 131), „непременно-непременно-непременно“ (стор. 150). Або вживання родового відмінку від слова „ничто“ замість назовного (стор. 38), неправильне вживання прислівника „про“ замість „о“: „плакали про безталанную жизнь“ (стор. 58), „до“ замість „к“: „Любовь до его людей“ (стор. 78), неіснуюче слово „заработчик“, що пародидує українське „заробітчанин“ (стор. 188), „пайка“ замість „паек“ тощо.

Всі зазначені хиби якось не пов'язуються із загальним хорошим враженням від художнього та ідейного рівня книги. А втім їх легко було уникнути при умові більшої уваги автора, а також ретельнішої редакцій мови. Авторіві не слід було забувати, працюючи над книгою, свою власну цілком правильну думку: „робота залишається жити“.

С. Радугін.

Редагує: Редколегія.

„Литературный журнал“

Орган Союза Советских Писателей Украины.

(Отпечатан на украинском языке).

Год издания шестой.

Адрес редакції: Харків, Чернишевська вул., 59. Тел. 7-37-82,

КВ-8897. Зам. 75. Тираж 5.000. 8 друк. арк. Облік.-авт. 10.
В 1 друк. арк. 49.500 літ. Підписано до друку 25-IV-41 р.

Ціна 2 крб. 50 коп.

Друкарня ім. Фрунзе. Харків, пров. Фрунзе, 6.

Якщо в журналі будуть дефекти, просимо повернути його для
заміни на адрес: Харків, пров. Фрунзе, 6. Друкарня ім. Фрунзе.

87232

